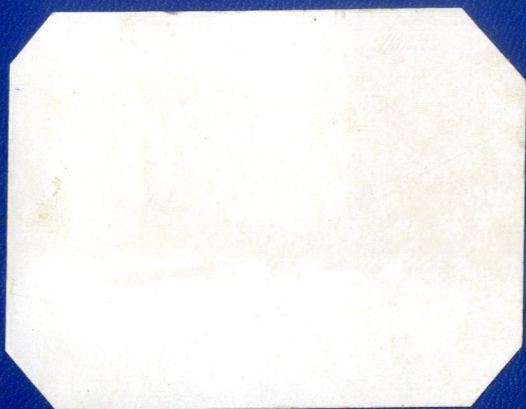
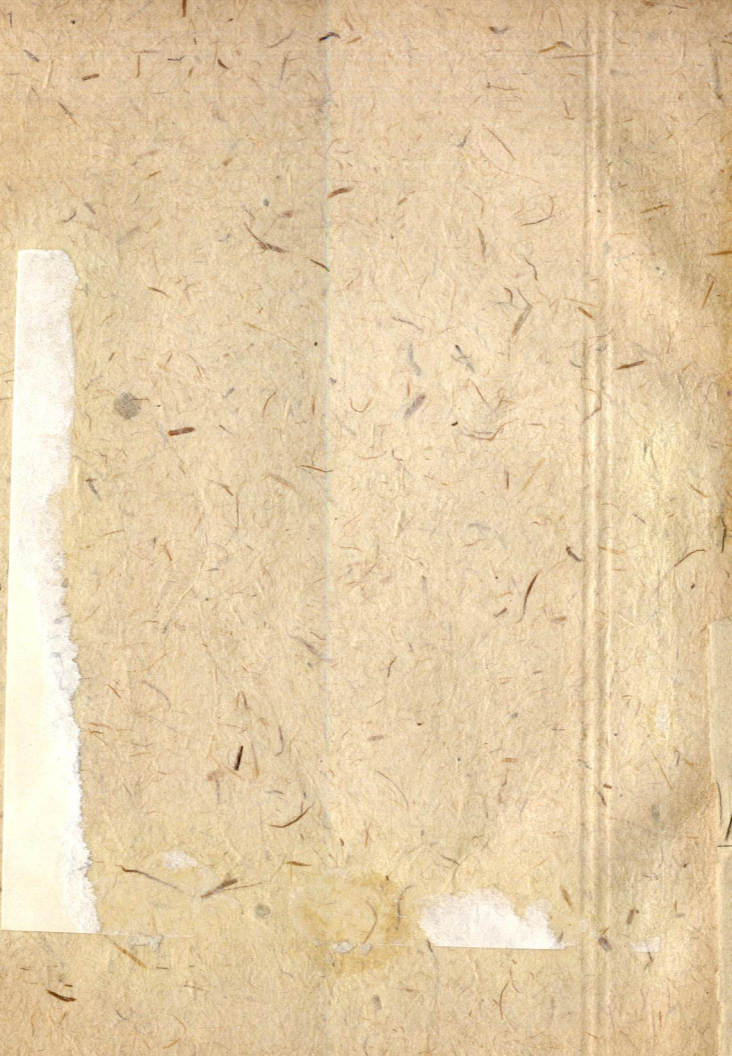

ДРОБНА БІБЛІОТЕКА.

I.

ПОВѢСТИ

ЕРКМАНА - ШАТРІАНА

Переклавъ Романъ Розмаринъ.

1. Передне слово.
2. Бесѣдники нашего села.
3. Добрі давні часи.
4. Вихованье Феодала.

У ЛЬВОВѢ.

Накладомъ перекладчика.

Зъ друкарнѣ товариства им. Шевченка.

1878.

Львівська Філія
бібліотеки АН-УРСР

23591

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ II- 34512

Ф III
E-690

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Отся книжочка має на зверхнѣмъ листъ надписъ:
„Дрѣбна бібліотека.“ До того кѣлька слѣвъ: Вѣдъ
давна вже впримо мы вѣ гадку, що вчинимо прислугу
чч. Землякамъ а дальше и вбогѣмъ літературѣ нашої,
взявшись видавати дрѣбными книжочками, *vulgo* „ме-
теликами“ бібліотеку цѣкавыхъ и добѣрныхъ творѣвъ
літературныхъ. Дѣтъ прикметы нашого виданя: деше-
вѣсть книжочокъ и добѣрнѣсть рѣчей, якѣ мы брати
гадаємо вѣ наше виданье, дають намъ яку-таку поруку,
що добра воля и заходы наші зрѣблять своє: книжоч-
ки стануть розходитися быстро и вѣ кожѣмъ зъ нихъ
читачъ вѣднайде якусь думку, котра го конче розцѣка-
вить, порушить, здвигне, — бо все таки задача всякої
книжки: якусь думку пѣддавати, будити, роздувати...
Чоловѣкъ безъ думки, книжка безъ думки, то калѣчня,
нужденна калѣчня! А мы то нѣмо власне до нашої
галицкої літературы, вѣ котрѣмъ ледве де-не-де попаде
книжка зъ якоюсь думкою, а загаломъ, то книжки у насъ
безъ думки, такъ якъ людей богато-богато безъ думки...
Отъ и теперки у насъ зъ друку такъ нѣчо гѣдного не
видає свѣта, що ажъ лачно и тужно стає, бачучи, якъ
довкруги насъ єсть народности, великѣмъ й малѣмъ порають-
ся запопадно коло своєї питомої літературы — пѣд-
носять и збогачують пѣ розумными, сумлѣнными пра-
цями власными и перекладаными зъ славныхъ сучасныхъ
писателѣвъ чужихъ. Нашъ сумный станъ нынѣшній

жене насъ силомоць до якого-небудь хоть дробного, та честного дѣла. Передаємо чч. Землякамъ першу книжочку „Дробної бібліотеки.“ „Дробна бібліотека“ не обмежитися на самій бельетристицѣ, але давати-їме побільше бельетристичныхъ такожъ научні рѣчи зъ всякихъ галузъ науки, загаломъ всею помпшъ, що тільки зѣ згляду на змѣстъ и величину твору буде пѣдходити пѣдѣ нашу програму. Бѣльшу цѣну будемо давати переломамъ, хоть не вѣдрѣкаємося и гѣднихъ оригінальныхъ праць. Що до правописи, то мы приняли фѣрму правописи Максимовича, такъ званої у насъ етимологичи и фѣрма наша така вже й на будуще лишиться, але знаючи, якъ нинѣ у насъ, Галичанъ, кождому своя правопись мила, що неодинокъ и самої рѣчи зрѣкбься зза правописи, — то мы тому рѣшили приймати вѣ наші книжочки всяку правопись. „Дробна бібліотека“ стане на галицко-інтернаціонально-правописне становище. Впрочѣмъ не хочемо перехануватися зъ великими обѣцянками для самої нашої бібліотеки и для чч. Землякѣвъ, бо знаємо добре зъ досвѣду, якъ то у насъ тяжко, мовъ зъ каменя, хотѣбы й зъ найширшою волею робити яке дѣло, няй оно собѣ буде яке честне, красне и хосенне. Але мы й те знаємо, що при деякихъ обставинахъ робота конче цѣнитися не по кѣлькості а по якості. А нинѣшній обставини наші, не знаємо, чи хто-бъ назвавъ, не кажу вже, завидными а хоть выносимыми!

Такъ выпало, що до першої книжочки „Дробної бібліотеки“ увѣйшли „Повѣсти Еркмана-Шатріана.“

Еркманъ-Шатріанъ (Нѣмецъ и Французъ) писали богато и всякого: романи історичні, повѣсти и оповѣданя зъ народного французкого и спеціально альзаций-

ского життя, писали и творы драматичні и стихи. Они належуть до дуже любленихъ писателѣвъ не толь-ко у Франціи але й по-за єи дѣльниціями. Въ способѣ артистичный они здумли представити дѣй-ствіе и тымъ чиномъ они вынайшли „поетичный реалізмъ“ и немовъ зблизили-зєдинили тѣ противу-положеніе понятя. У нихъ передовсьмъ правда и высказують пѣ языкомъ простымъ а сильнымъ; они розбуджують въ людяхъ смѣлость до боротьбы за прав-диву, здорову ідею противъ шкідныхъ та фалшивыхъ. Такъ вѣдѣрили они „патріотичный романъ.“ Они бе-руть въ свои творы такий предметъ, що розбуджує, взворушує цѣлу масу народа; въ ихъ письмахъ видка всюды прихильность, бажанье добра великимъ масамъ простыхъ людей. Зъ тыхъ короткихъ трьохъ пове-стокъ кождый добачить, якъ просто а якъ зручно и вѣрно и правдиво умѣють они пѣдхватити якийсь мо-ментъ зъ щоденного життя. Такъ н. пр. въ „Додрыхъ давныхъ часахъ“ такъ прочута на скрѣзь тая сцена, де цѣла родина вражена знижкою и такъ нужденной пла-ты робѣтницкою за-свѣжа въ роспуць и люти радить що дѣяти, якъ спастися вѣдъ голодной смерти.

Въ „Выхованю Феодала“ авторы дуже способно пе-ревели на пѣдкладцѣ історичныхъ нѣмецко-французкихъ вѣдносинъ, тую правду, що вихованье дуже вліяє на характеръ и дѣла чоловіка. Якъ при виховуваню чоло-вѣка-одиницѣ, такъ и цѣлыхъ верствъ народа вѣсь зна-чить: хто и якъ виховує. Зъ сего оповѣданя видко, якъ то творяться и передаються всякі правды моральні, науковѣ и релігійні, якъ то „торгується“, высловившись по Шевченковому, тыми „правдами.“ Оно неразъ думаєть-ся чоловікови сякъ-такъ, народня освіта, моральность, побожність... а оно, подумаєшь глубше, вѣсь нынѣка лі-берія на духа людского!

I.

Бесѣдники нашего села.

Якось було то въ серединѣ послѣдньої осени, въ недѣлю, по жнивахъ и винобраню, муниципальна рада нашего села зѣбралася въ канцеляріи мера раду радити надъ дѣлами громады.

До рады належали самі знаменитости мѣсцеві: кѣтляръ Дамідо; Жаккель Микола, мѣтляръ; браты Адамъ и Шарль Бенротті, оба рубачѣ; крамарь, Жоржъ Машеттъ; хлѣборобъ, Франціскъ Матісъ — и другі, що само тѣлько, кѣлько й сесі, тямували въ пытанняхъ адміністраціи.

Розумѣється, що всѣ они були одягнені по празничному. Одинъ тѣлько Дамідо не змінивъ щоденного одягу и явився въ своѣмъ темнѣмъ, короткѣмъ спенцери, латка на латцѣ по самі лѣктѣ, хустка у него пѣдъ шиєю, яку ще певно прадѣды наші вязали и капелюхъ, що бувъ на будный и святочный день... Вѣнъ казавъ, що ряса не чинить монаха и бувъ тои гадки, що чоловѣкъ такій, якъ вѣнъ, може всюда показатися зъ невмытыми руками и нерозчесанымъ волосѣмъ.

Ще не заговѣкъ церковный дзвѣнъ, а вже всѣ ті достойники сидѣли доокѣлъ стола, повитягали впередъ шиѣ та позѣваючи воркотали:

— Ожъ то таки диво не-абы-яке, що нашъ меръ все а все послѣдній собѣ приходить!

Польовый, Кюні, похожавъ по коритарі, збороняючи дѣтворѣ и цѣкавымъ кумонькамъ поделухувати підъ дверми а старый школьный учитель, Антонъ Денъе, писарь громадскій, затинавъ собѣ перо зъ незвычайною увагою.

Побачивши поважне и задумчиве лице того учителя, его запавшій щоки, померкліи очи, его куцу куртку, дуже вытерту, — навѣрно вѣдъ разу всякій заключивъ, що наука въ Вальтенѣ не мала великої пошести и що еи жрецеви не було въ тѣмъ селѣ лучшого гараздя, якъ св. Иванови, проповѣдуючому въ пустыни.

Но, бачъ, вѣдчинилися дверѣ и въ комнату увѣйшовъ гордовито панъ меръ, Жакъ Ромарі, съ червонимъ, товстимъ, запышеннымъ лицемъ и здоровеннымъ животомъ, на котрѣмъ красувалася прехороша, шовкова камізелька. Вѣнъ прѣйшовъ салю середъ глухой мовчбы и сѣвши въ свое крѣсло, глубоко здыхнувъ.

Той Жакъ Ромарі, бувъ собѣ, гей то кажутъ, штудерный пташокъ; зъ-тяжка де такого другого й найти. У него буде бѣльше рѣлѣ, виноградникѣвъ и травистыхъ пасовискѣвъ, анѣжь у половины радныхъ, взятыхъ въ куцу. Щобы збуватися свого вина и перевозити свое грубе дерево до вальтенского тартаку, вѣнъ присилувавъ радныхъ голосувати за прорѣзомъ дороги крѣзь лѣсъ и за инчими тяжеными для громады роботами; щобы свои пасовиска справити, вѣнъ занявъ всѣ водоточники зъ троухъ керниць и громадской прачнѣ; щобы тримати дармо свою худобу пѣсля вѣрки царинѣ, вѣнъ придѣливъ на пасовиска обширнѣ громадскій корчѣвища; щобы вѣдгодувати свои безроги, вѣнъ выходивъ у лѣсовѣи старшины дозвѣль збирати жолудь, и т. д., и т. д. На-останку, вѣйтѣвство, якъ звѣстно, безплатне, давало му такі хѣсна, якого дру-

тому не дає обширна, хорошо уладжена ферма, — такъ, що вѣнъ деколи говоривъ, погладжуючи зъ удовольъемъ пѣдбородокъ:

— Я бажаю добра громады.... Я надбаю добра громадѣ!

— Ге! ге! — вѣдрѣкъ ему разъ старый Григоръ, — вы вже надбали его, тому то вы теперь дѣєте, що вамъ захочеться...

И богато було такихъ, що такъ само думали, та нікому було посмѣти ему то вѣ очи сказати, бо старого Григора не выбрали на послѣднихъ выборахъ.

Подумавши якійсь часъ панъ меръ сказавъ:

— Вы знаете, панове рада, що нашъ школьный учитель бере вѣдъ ряду пятьсотъ франкѣвъ на рѣкъ и шѣстьдесять франкѣвъ вѣдъ громады за писарку с. е. всего, пятьсотъ шѣстьдесять франкѣвъ на рѣкъ, не вчисляючи вѣ се того, що вѣнъ бере за церковне палатмарство... Пѣдирефектъ пише менѣ, що мы моглибы збѣлшити удержанье учителя, якбы мы му призначили хоть по сорокъ су за кожного хлопчика и каждую дѣвчинку, що вѣнъ зимою учить буде. Отже, якъ вамъ здається, що пятьсотъ франкѣвъ мало...

— Мало! мало! — закричали обрушені муниципальні радники, — мало!...

Тогда пѣднявся Дамідо и повѣвши кругомъ блестящими очима, закричавъ:

— Та, я знаю, що Антѣнъ Деньє дѣстає вѣдъ ряду пятьсотъ франкѣвъ за рѣкъ; учитель Жоржиль, що оногды заѣхавъ до нашої гостиници, перекидавъ дачку за дачкою, що насъ гнете и обьявивъ намъ тее не давно, отъ таки вчера, и ніхто не хотѣвъ ему вѣры няти. Пятьсотъ франкѣвъ! — за тее, що учить нашихъ дѣтей азбуки! каждый вповѣбвы, що тота сума

дуже гарна, хе-хе-хе! Ну, и щож? Сей, Антѣнъ, що повиненъ себе класти щасливимъ, беручи пятьсотъ франкѣвъ за то, що похожає собѣ по школѣ зъ лiнійкою въ рукахъ тогды, якъ мы мусимо бѣдити на вулиці, талабувати снѣгъ и болото, копати землю, орати, сѣяти, косити, жати, корчувати пнѣ твердi, якъ камѣньє, рубати лѣсы, збирати хворостъ та рѣщє... той Антѣнъ Дєньє, що сидить собѣ спокѣйненько при грубцѣ, якъ холодно, а при вѣдчиненѣмъ вѣкнѣ, якъ горячо, що не має инчої журы, якъ хибѣ покрикувати вѣдъ часу до часу: б-а, ба, б-е, бе, — сей, Антѣнъ, ще смѣ жалуватися пѣдпрефектови на недостачу удержаня и хоче, щоби му додавати по сорокъ су за кожного хлопчика и кожду дѣвчинку, що буде учити черезъ зиму!...

Сєся рѣчь глубоко прѣймила всѣхъ радныхъ; учитель-бѣдняга пѣднявся, знатись, хотѣвъ говорити.

— Мовчѣть! — закричавъ меръ зъ угрозою, — вы ту не маєте права голосу.

— Сорокъ су! — промовивъ въ-друге Дамідо, страшно зглянувши на бѣдолашного учителя. — А чи знаєте вы, пане Антоне Дєньє, що я мушу робити, або хтобудь другій, такій якъ я, щоби заробити сорокъ су? Вѣнъ мусить вєтати о третѣй годинѣ досвѣта, запрячи осла, а деколи таки й самому здвигнути на плечѣ кѣшъ, якъ на осла є другої богато работы, — выбратися въ Мармутъє, Савєрнъ, Шірманъ, тащити собою по дорогахъ, де можна сто разѣвъ скрутити собѣ вязы, мусить вѣддыхати на межовыхъ стовпкахъ, намучитися на вѣтрѣ, дощи, снѣгу и на-послѣдокъ добившиися на мѣсце, мусить выливати ложки, направляти-злютовувати цѣною попсовану судину.

— Щожъ то має до науки! — закликавъ Дєньє, зрушений до самої глубины душѣ.

— Мовчѣть! — зновъ крикнувъ Жакъ Ромарі, почервонѣвши вѣдъ злости, — мовчѣть... а нѣ, то кажу сейчасъ Кюні, вывести васъ за дверѣ.

— Вѣдтакъ — говоривъ дальше Дамідо — вѣнъ мусить вернутися домѣвъ, пѣдкрѣпивши свои силы тѣлько кусничкомъ сухаря — и все таки... все таки у него не буде сорокъ су. А треба му буде выпити чарочку, другу горѣвки,... инакше выбѣться зъ силъ. И вы гадаєте, пане Антоне, що я такъ заразъ и дамъ вамъ тымъ робомъ загарованыхъ сорокъ су?...

Вѣнъ стиснувъ плечима и сѣвъ на свое мѣсце, осмѣхаючись жалѣбно:

— Нѣ, нѣ, пане Деньє!... нѣколи я не згоджуся дати вамъ тыхъ сорокъ су... нѣ, нѣ!

— А щожь маю я здѣяти, щоби заробити сорокъ су? промовивъ рубачъ Шарль Бенротті. — Кѣлько то я мушу зрубати деревъ? кѣлько то треба на тѣ грошѣ навязати вязанокъ лому, нарубати пнѣвъ, галузя?

— А мы! — закричали решта. — Та вы насъ, пане Деньє, либонъ за безглуздыхъ маєте?!

— Мы моглибы — замѣтивъ Франціскъ Матієсъ, — хоть на тее ще покладати, що нашѣ дѣти навчуться чого!....

— Та чого? — перебивъ высокій Микола Жакель. — Я не вмѣю нѣ читати, нѣ писати, а прецѣ то менѣ не вадить рѣшити найлѣпшѣй мѣтлы на цѣлый окѣль.

— Пѣтъ котився великими каплями по блѣдыхъ лицахъ бѣдного учителя. Вѣнъ благовъ очима мера, умолювавъ у всѣхъ чувства милосердія; але раднѣ не тѣлько не тронулися его покоренѣемъ, але ще любувалися неначе его неудачою.

Крамарь, Жоржъ Машеттъ, вставъ и прогугнавъ:

„Панове радні! Дуже мудро вы зробили, що не схотѣли ухвалити причинку по сорокъ су. Просвѣта дана на безголове людямъ; она ихъ пеуе... она ихъ руйнуе... она ихъ обертае въ дуракѣвъ!“

„Всѣ вы знаете мого сына Жоржа... Шѣсть ро-
кѣвъ тому зъ него бувъ наймильйший хлопакъ въ
Вальтенѣ — высокій, крепкій, кучерявый... Моя жѣнка
пышалася нимъ...“

„На лиху якусь долю я вѣддавъ его до школи:
теперь нема и тѣни давного хлопця!“

„Що суботы, п. Антонъ Денье говоривъ менѣ:
Вашъ сынъ, пане Машеттъ, выйде вамъ на славу; вѣнъ
легко научиться всего, чого тѣлько захоче. Вѣнъ може
выйти, на що вы забажаєте: на гуртового купця лѣса,
на адвоката, на нотаря; вѣнъ буде окрасою вашои
родини.“

„Я давъ вѣру тому; я покупувавъ малому всѣ-
лякій книжки, якихъ тѣлько забажавъ. Жоржъ лягавъ
спати съ книжками; вѣнъ будився въ ночи тай брав-
ся читати.“

„Я мусѣвъ доплачувати за товщъ до его лампы...
Чого чоловѣкъ не зробить для своєї питомои крови!
Але малый ставъ у-очевидячки марнѣти.“ „То лѣпше“,
говоривъ п. Денье, „вѣдъ науки худѣе чоловѣкъ... Она
не то, що тѣлесна страва, котра людей робить тов-
стыми... А дивѣть-но на мене...“

Всѣ зареготалися.

— Не правда, — бурмотавъ учитель, — я нѣ-
коли того не казавъ.

Жоржъ Машеттъ, неначе то вѣнъ и не дочувъ
того, говоривъ дальше супокѣйно:

„Антонови Денье захотѣлося навчити мого Жоржа
аритметики, геометріи, ортографіи... Було то тогды,

коли моя жѣнка була хора; я не мѡгъ дозиратися на-
уцѣ сына, бо мавъ багато работы.

„Але разъ якось прийшло ми на гадку стрѣбува-
ти, чого вѡнъ навчився. Я закликавъ го тай кажу:
„Жоржъ, на ти ось сто франкѡвъ, збирайся до Савернъ
и купи тамъ муки.“

— „Я нѣколи ще не купувавъ муки, вѡдповѣвъ
ми сынъ.“

— „Якъ то! Ты не знаєшь по чому кѣльограмъ
муки? Я въ твоихъ рокахъ уже торгувавъ и зароблю-
вавъ собѣ на харчъ... Вѡдъ теперъ, Жоржъ, не важъ
ми ся переступити порѡгъ школы; теперъ я бачу, чого
васъ учить п. Денъе. Вѡнъ учить васъ якихось мрѣй,
намѣсть учити васъ чесно на хлѣбъ робити. Тѡлько
богачѣ мають куда бути ученими: у нихъ кухарки
знають цѣну воловины, пекарѣ цѣну муки, нотарѣ зна-
ють вартѡсть грошей!“

Ся рѣчь Машетта всѣхъ незвычайно прѡймила:
сорокъ су одноголосно вѡдкинули.

Тогды Жакъ Ромарі вставъ осмѣхаючися и вы-
тягъ зъ кешенѣ камізельки великій годинникъ:

„Панове рада, друга година, пора на вечѣрню!“
Всѣ вийшли повагомъ зъ салѣ.

Старый школьный учитель вийшовъ навпослѣ;
запераючи, зъ обовязку, дверѣ салѣ думавъ собѣ бѣ-
долаха:

„Чому мѡй батько не зробивъ зъ мене такого
самого рубача, якъ самъ бувъ? Я бы зароблювавъ со-
бѣ на хлѣбъ рубаньемъ лѣса, якъ багато инчихъ. Тог-
ды у мене бувбы одинъ хазяинъ, а не трицять шѣсть,
якъ теперка. А такъ я мушу нынька ласки пасти и
пѡдпрефектови и инспекторови и попови и мерови,
всѣмъ и кождому...“

Его обгорнула тяжка печаль!

А нашъ меръ, Жакъ Ромарі, ишовъ собѣ величаво головнымъ гостинцемъ въ товариствѣ пановъ радныхъ тай такую думку думавъ:

— Дѣло злагодилося! Жоржъ Машеттъ говоривъ, якъ адвокатъ... Пѣдпрефектъ, може й посварить троха,... пѣпъ буде радъ... а впослѣ, чого маю страхатися, хто ми що зробить?

II. Добрій давній часы.

1.

Село Дозенгаймъ лежить у Волезахъ, на краю долины, черезъ котру Цинзель протѣкае въ Альзацію. Въ р. 1750 по Х. воно було заселене самими рубачами, вуглярями та сплавноиками. Они поралися коло лѣса, а було ихъ въ Дозенгаймѣ дуже богато. Майже всѣ тѣ люде були прикрѣплені до землѣ и робили на князѣвъ-обладарѣвъ Двохъ-Мостѣвъ. Они зрубували лѣсъ, пилили на тертицѣ та сплавлювали долѣ рѣкою.

Увесь той лѣсъ збирався въ сплавы на Ренѣ, и шовъ долѣ нимъ, и продавався въ Голандіи. Паны его, котрыхъ тогдѣ прозывано „Нѣмцями французского короля“, жили зъ него въ Версалю, якъ ялося аристократамъ: они нѣколи не знали недостачи въ грошохъ, а якъ коли имъ не ставало, то й не надумувалися довго а продавали своихъ панщиняныхъ на осады.

Саме тогдѣ процвитали тамъ монастырѣ Найвилеръ, Грауфталъ и Фальсбургъ. Кордельеры, капуцины и братья проповѣдники лазили ту по всѣхъ гѣрскихъ стежочкахъ... Що крокъ можна було стрѣтити довгій, рудій борода тыхъ монахоѣвъ, що волочилися въ замарганныхъ грубыхъ рясахъ та въ драгантивыхъ чоботахъ.

Такъ тягалися они зъ одного села въ друге, вѣдъ однихъ ворѣтъ до другихъ: вѣдчитували молитвы, ша-

рили по полицяхъ та сусѣкахъ мужичихъ, забирали у нихъ, що було яецъ, масла й хлѣба, а за то благословили жѣнокъ и дѣтей. А якъ приходивъ часъ вечѣрньої молитвы, кличучій монахѡвъ назадъ въ монастырь, то тѣ богобойні люде ледво доводили своихъ навюченихъ ослѡвъ, котрі угиналися пѡдъ тягаромъ всякои, у мужика загарбанои працѣ.

Дозенгаймскій рубачѣ — нещасливій, замореній и обѡдраній люде — були зѡвсѣмъ пригнетеній своимъ непораднымъ убожествомъ; три чверти року проживаючи въ болотѣ, снѣгу та водѣ, они не могли навѣть думкою збагнути якогось лѣпшого, щасливѣйшого бутку. Цѣла одежа Дозенгаймцѣвъ то бувъ сѣрый, полотняный, широкій плащъ та кусень повсти, якои они вживали при лѣсовыхъ роботахъ. Въ недѣлю Дозенгаймцѣ взували ходаки и такъ ишли до Найвіллеръ на службу божу. Отець Бартольдъ проповѣдувавъ имъ покѡрливѡсть и прості звичаѣ; вѡнъ остро заказувавъ имъ бути жадными славы або й дечого другого земного, завистниками, обжорами и лежнюками а якъ му ся коли лучило заздрѣти въ одягу котрои-будь дозенгаймскои мужички, — чи-то червону бинду, чи-то бѣлый чепецъ — то вѡнъ сейчасъ стававъ кричати и уѣдати въ проповѣди на роскошѣ вѣка...

Тоті проповѣди переконували вповнѣ Дозенгаймцѣвъ. Они жалували за свои погрѣхи и съ чувствомъ сердечного розкаяня вертали назадъ въ Дозенгаймъ.

Хаты дозенгаймскихъ рубачѣвъ, зъ грубыхъ брусокѡвъ, зъ виду подавали на буды лѣсовыхъ вартѡвникѡвъ. У внутрѣ, зъ одного боку мѣстилися въ тѣснотѣ господарѣ, зъ другого — домашній скоть; куры мали сѣдала на жердкахъ, въ горѣ.

Але роскошъ стала розвиватися съ кождимъ днемъ все бѡльше та бѡльше...; дѡйшло до того, що вже чи-

мало поселенцѣвъ, не хотячи босонѡжь ходити, выгадали взуватися въ деревянїи черевики!...

Мѣжь тими безщастными живѣ тогдѣ рубачѣ; назывався Сїмонѣ Брюатѣ. Дѡмѣ его найбѡльшїй зѣ цѣлого села, трѣває ще й теперѣ и заразѣ можна го покмѣтити, лишѣ увѡйти въ долину; вѡнѣ першїй зѣ надбережныхѣ, одноповерхный, покрытый старыми вѡдѣ давнины зсѣрѣвшими драмицями; вхѡдѣ зѣ площади, на площинѣ керниця; горѣ стѣнами повзе виноградѣ ажѣ до самои покрѡвлѣ.

У Сїмона живѣ батько й мати; мавѣ вѡнѣ жѣнку та пятеро дѣтей: трохѣ сынѡвъ та двѣ доньцѣ. Старїй здавна вже не занималися нїякою роботою. Сїмонѣ промышлявѣ и робивѣ на всю родину, бо мавѣ до працѣ и силу и охоту. Бувѣ то чловѣкѣ сороковыхѣ лѣтѣ, здоровый, плечистый, сѣ податнымѣ напередѣ чоломѣ и зѣ выгненымѣ въ долину носомѣ. Невеличкїй очи глядѣли живо та смѣло; мавѣ троха пѡдѡймлене пѡдѡбрѡдѣе та рыжу бороду. Досытѣ було на него глянути, якѣ вѡнѣ по працї передѣ хатою покурювавѣ свою люльочку, въ сорочцѣ зѡ зрѡбного, сырого полотна, сѣ широкою, закиненою на плечѣ чорною, повстяною обгорткою; досытѣ було тогдѣ узрѣти его руки, вкрытїй твердыми мозѡлями, его дебели ноги, щобы подумати собѣ: то правдивый рубачѣ, чловѣкѣ, що сокирою валить вѣковї дубы, пускае на рѣку и однимѣ ударомѣ друка выпыхае на саму середину рѣчного русла... Така думка зѡвсѣмѣ не булабы похибна.

Сїмонѣ Брюатѣ бувѣ звѣстный въ цѣлѡй сторонѣ зѡ спокѡйного, тихого характеру, сильной и твердой волѣ; на работѣ не дававѣ нїкому старшувати надѣ собою и все зароблювавѣ бѡльше, анѣжь другїй. Дома хозяинами були его батько Иванѣ и мати Анна; ихѣ цѣла родина мусѣла слухати.

Обое старій багато нагорювалися въ своєму житю, багато переболѣли страть, щобы выкупити у панѡвъ своихъ землю, себе и дѣтей. А було то такъ: Разъ ихъ молодой дѣдичъ розтративъ при дворѣ всео, що зъ своихъ пѡдданныхъ дѡставъ и дуже му тяжко прийшло чекати на новій податки. Старій о тѡмъ зачули, и квапно схѡденували зъ тои нагоды: розпродали всю худобу, поле и сѣножата, словомъ всео, що лише мали и выкупилися на волю. Задля волѣ своєї и дѣтей своихъ они не вагалибыся були всео спродати, до послѣдньої рубатки, хотѣбы навѣтъ ити въ свѣтъ съ торбами за кусникомъ хлѣба вѡдъ одной хаты до другой. Але, хвала Богу, грошей за ихъ добро було досыть и родина Брюатъ не вѡдбувала вже бѡльше панцины у своего дѣдича. Та вѡдъ тогды чеснїй тї люде вже назадъ вѡдкупили частину своєї рѡлѣ и троха колониска.

Сїмонъ знавъ добре тото всео и глядѣвъ на старыхъ, мовъ на божество яке; нїколи не смѣвъ вѡнъ суперечити имъ въ якѡмъ бы оно дѣлѣ не було. Що понедѣлка, якъ въ зимѣ такъ въ лѣтѣ ходивъ вѡнъ до своєї колыбы, що стояла середъ лѣса. До тои колыбы, сплетеної зъ рѡщя и обсыпаної землею вѡнъ бравъ на цѣлу недѣлю хлѣба, соли, чесноку й масла, свои топоры и клинѣ.

До рубаня вѡнъ брався першїй а послѣднїй покидавъ. За роботу бравъ наибѡльшу плату, яку тогдѣ рубачѣ мали, — пятьнацять су за день.

Въ субботу въ вечерѣ, вѡнъ вертався съ тяжкою вязанкою на плечохъ до дому. Зъ далека, ще тогобѡч моста, вѡнъ мѡгъ вже розѡзнати, якъ то загорюався то погасавъ въ нѡчнѡмъ мороцѣ огонь въ его хатинѣ. Вѡнъ бачивъ тогдѣ выразно и старыхъ своихъ и цѣле кубелце дѣточокъ, сидячихъ доокѡлъ палаючого огнища,

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

Львівська Бібліотека
АН УРСР

№ 11- 34512

и Катерину, жінку, застелюючу стół; бачивъ и стару сестру Терезу, якъ обтерала горнець съ кваснымъ молокомъ и чистила маленькій, оловяній ложки. Тогдѣ вѣнъ неначе дочувавъ сердите воркотанье старенькои матери и слова: „Нѣ! вѣнъ не прийде нынька въ вечеръ до дому!“ И вѣнъ неначе въ очи бачивъ старого вѣтця зъ лысиною на головѣ, въ шерстяной куртцѣ, зъ латками на лѣктяхъ; сидѣвъ старый, зѣгнувшись передъ грубою и поправлявъ огонь... Стара мати въ великомъ ченщи, зъ чорного полотна, пѣдходить идѣ вѣкнови та дивиться, чи не йде — чи не вертае ей сынъ...; но бачъ, стара собака, Мансфельдъ, що доси спокѣйно пѣдъ столомъ спала, прикрывши лапами кудлату морду, наразъ зрывається, скаче, нюхає, шкреботить по помостѣ, — — тогды цѣла родина каже:

— Се вѣнъ!

Всѣ то Сѣмонъ представлявъ собѣ живо, ще далеко вѣдъ хаты, а коли зъявлявся вже на порозѣ, то середъ сѣрои пары, що бухала зъ кѣтла зъ бараболею, розѣзнававъ цѣлу рѣдню свою въ такѣмъ самѣмъ видѣ, якъ она ему въ уявѣ показувалася.

— Пѣзненько вернувесь! — промовивъ старецъ, звернувшись дѣ нему.

Сѣмонъ, дуже утомившись, мовчки скидає зъ плѣчь вязанку лому; дѣ нему пѣдходить жѣнка, вѣнъ цѣлює ѣѣ; старшенькій сыночокъ хапає тата за руку, наймолодшій вдрапується на его ноги а мати старенька весело закликає:

— Ну, дѣти, сѣдайте; будемо вечеряти!

Неразъ пѣсля вечерѣ приходивъ до нихъ зять Сѣмона, Батѣстъ Тѣбо, съ жѣнкою Аннетою, щоби въ купѣ въ родинѣ побалакати. Тѣбо сидѣвъ въ третѣй чи четвѣртѣй хатѣ вѣдъ Сѣмона горѣ рѣки; у него було

цѣле обѣйте, стайня, шопа, троха землѣ на бѣрезѣ, луговина на рѣцѣ и чтыри быки. Тібо оравъ, сѣявъ, жавъ та звозивъ.

Тібо бувъ сухій; нѣсъ рѣвний ишовъ въ однѣй лінії зъ лобомъ, очи карі зъ морщинами докола; на головѣ бобровый ковпакъ, насуненый на бакирь; Тібо бувъ якійсь довгоплечий та майже все мавъ чогось недовольне лице...

Но прото вѣнъ живъ такимъ вѣльнымъ робѣтникомъ, якъ Брюаты. Нѣколи старый Иванъ не бувбы вѣддавъ своей дочки за панщиняного; нѣколи не хотѣвъ бувъ побачити и своихъ онукѣвъ въ крѣпацтвѣ... Нѣ, Батістъ Тібо бувъ чоловікъ вольный, ба навѣтъ — чоловікъ маючий. Та про всео тее всѣлякѣ податки, десятины, двацять-процента дачка, треба, таксы и богато инчихъ ще драчъ до живого му доѣдали. Треба було бачити Тібо, якъ вѣнъ, зѣгнувшись, сяде бувало на лавочцѣ коло вогню, упрѣ лѣктѣ въ колѣна а руками пѣдопрѣ пѣдбородоку та стане воркотати, поглядаючи на сидячихъ въ округи него старыхъ жѣнокъ та дѣтей.

— Нѣ! — говоривъ вѣнъ бувало тогды, — видко дощевѣ кѣнца не буде!... поганый рѣкъ.. дуже поганый рѣкъ!...

Або:

— Всео выгорюе на сонцю... сѣно пропало, овесъ згорѣвъ, колопнѣ вже й не пѣдѣймаються... паскудно, паскудно всео то скѣнчиться!... А дачки заодно растутъ... отъ, вчора вже зъявився збѣрчий за податками... вже набивъ добре мѣшокъ. Податки разуразъ убѣльшаются... Тай тѣшься нынѣ, видячи, якъ всѣ тягарѣ усе тай усе пѣдносятся!...

Зѣйшовши на сю тему, Тібо довгенько говоривъ своимъ скучнымъ, рѣвнымъ голосомъ, безъ нѣякого притиску на словахъ.

Старый деколи такожъ докидувавъ свое слово. Говоривъ помалу, зъ вагою; нагадувавъ собѣ, що котрогось-то року — лѣтъ двадцать або трицять тому, — люде платили лишъ половину того панамъ своимъ, що теперка бере робѣтниківъ; теперь мусять вѣдбувати и соляну и дорожну и военну повиннѣсть и всѣякій инчій: отъ, и подушне й поземщина и чи одно ще. Старый заявивъ, напоследокъ, що хто знае, чи люде панщиняни не щасливши вѣдъ тыхъ, що выкупилися на волю.

Дѣточки сидѣли кружкомъ и вытрѣщивши свои оченята слухали бесѣды старыхъ и всѣ навѣтъ найменчій розумѣли, що нема вже бѣльшого нещастя, якъ на свѣтъ уродитися!

Жѣнки сидѣли троха дальше и прями, стиснувши губы. Въ ряды-годы лише стара мати оберталася до бесѣдующихъ и глядѣла на нихъ, поправляючи свѣй сивый волосъ, що высунулся зъ пѣдъ чѣшця. Прислухуючися бесѣдѣ старого, она говорила:

— Такъ, такъ, то було того року, якъ була повѣдъ; сѣна не було тогдѣ въ цѣлѣй Альзаціи; тогдѣ мы мусѣли продати корову и лишилися зъ двома козами.

Або зновъ:

— То було тои тяженькои зимы, коли нѣхто не мѣгъ робити въ лѣсѣ. Того самого року появились таксы. Всѣ гадали, що тѣлько на часъ, та они лишилися на-завсѣгды!

То вповѣвши, стара небога зновъ бралася до пряжѣ а батько Иванъ дальше розказувавъ свою історію.

Сімонъ нѣколи нѣчо не говоривъ; вѣнъ слухавъ, наморщивши брови и довбавъ собѣ деревяный черевикъ або плѣвъ кошикъ. Се була его звычайна вечѣрняя робота, котру збувавъ опѣся на ярмарку въ Савернѣ.

Якъ ударила десята година и всѣ вже досыть наговорилися о нуждахъ своего часу, такъ, що кожде вже не могло бѣльше слухати, нї думати, нї про що говорити, тогдѣ зять, поволѣ поѣднимаючиися зъ мѣсяца, казавъ:

— Ну, Аннето, идемо! Добранѣчь всѣмъ!... Такъ, нашї муки нїколи не скѣнчуться... Безъ жадной хулы кажу, що Панъ-Бѣгъ, очевидячки, цѣлкомъ не хоче зглянутися на долю бѣдолахѣвъ.

То сказавши Тїбо ишовъ въ дверѣ, вытягаючиися та зѣваючи на увесь ротъ. Жѣнки клали свои кужелѣ въ кутъ; Аннета, идучи въ темрявѣ въ слѣдъ за чоловікомъ кричала:

— Добранѣчь! Добранѣчь!

Старый Иванъ, стоячи на порозѣ, хвилинку провожавъ назирцемъ вѣдходячихъ, потому поглянувши въ небо, закидане сїяющими зѣрками, говоривъ самъ до себе:

— Нѣ, сидячїй тамъ на небѣ, всѣо бачить, що дѣється ту, на земли!

Сестра, жѣнка Сїмона и бабуса лѣзли по крутѣй драбинѣ на гору, поѣсаджуючи полусоннї дѣточки, за ними поѣднимався, спераючиися о поручье, старенькїй дѣдусъ, приговорюючи:

— Ну, ну, дѣти, борше, борше! Заразъ заснемо, що ажъ любо. Ади! Сїмоне, диви, они спять на ногахъ. Добранѣчь, сыну!

— Добранѣчь татуню! — вѣдказувавъ рубачъ, складаючи въ кошичокъ свердель и деревяннї черевикъ. Засыпувавъ огонь попеломъ и зачинивши дверѣ на засувъ, поѣдѣмався й собѣ задумчиво по драбинѣ. И на него прийшла черга спати.

2.

Року 1750. минуло старшій доньцѣ Сімона, Маріи-Аннѣ чтырнацять лѣтъ а старшому сынови Яковови, було дванацять; вѣдтакъ уродилася имъ дѣвчинка, и ще ссала груди.

Пробѣгло кѣлька тяжкихъ рокѣвъ. Нужда и вбожество разуразъ убѣльшалися — треба було дуже скупонько жити...

Вертаючи вечерами домѣвъ, по тяжкѣй роботѣ, Брюатъ застававъ самі блѣдї, худі лица; старі, давно вже вѣдъ дыму посѣрѣвші брусы стелѣ здавалися Сімонови ще мрачнѣйшими, старенькій отецъ и мати ще немѣчнѣйшими, жѣнка печальнѣйшою а зять прикрѣйшимъ и злѣстнѣйшимъ. Тѣбо вже теперъ такъ говоривъ:

— Цѣла тота череда капуцинѣвъ и инчихъ дармоѣдѣвъ, що волоцюгує по селахъ, зѣ ослами та дзвѣнками, цѣла та товпа жебракѣвъ та здирникѣвъ податку, цѣла та орда гнилыхъ неробѣвъ такъ насъ обдирає, що мы теперъ якъ тї заблуканї вѣ гущавинѣ козы: приходить вже житися всѣлякою бѣдою, грызти кору, жувати листье, не цуратися навѣтъ молодого дерева... Всьо йде на нїщо. Дальше вже спродуй землю та плати податки... Такъ довше бути не може!

Всѣ слухали єго, но не вѣдповѣдали нїчого; тѣлько коли вѣнъ говоривъ, очи Сімона здыбалися все зѣ очима батька, Ивана и они немѣвѣбы говорили одинъ одному:

— Нѣ, такъ дальше бути невинно... мы цѣлкомъ загибаємъ... Нїчо не помагає... нї трудъ, нї ошаднѣсть; податки дуже тяженькї; разуразъ ростуть та бѣльшѣють; мы зновъ приходимъ вѣ панщину. Дѣти

нашій нічого не научаться; а требабы ихъ научити бо-дай хоть читати та писати. Щожь, коли мы намѣсть того мусимо ихъ посылати въ лѣсъ, щобы малыми, вже такъ рано, зачинали на хлѣбъ зарабатати... Що дѣяти? що почати?

Такъ роздумували и старенькій и Сімонъ.

Проживши цѣлыхъ двѣста лѣтъ въ однѣй и тѣй самѣй хатѣ, що йшла пѣсля наслѣдства зъ вѣтця на сына; не знаючи нічого кромѣ свого села, не видавши нічого, якъ тѣлько нищету въ окрузи, — чоловѣкъ, природно, доходить до того, що навѣть помислити не може о якихось инакшихъ ладахъ, якъ тѣлько о тыхъ, до котрыхъ въ житю привыкъ. Тому Сімонъ робивъ, якъ перше, затаивши въ души важку досаду... Но на-дѣйшли ще тяжшій терпѣня...

Разъ въ жнива на дворѣ була дуже тяжка спека. Цѣлои семьѣ не було дома, всѣ жали въ поли. Одинъ тѣлько Иванъ, котрому було тогды найменче сѣмдесять-пять лѣтъ лишився дома. Старый сидѣвъ собѣ на порозѣ хаты та думавъ, а пѣдъ его думки стукавъ го-динникъ, цвѣрѣнькавъ сверщокъ, шумѣла рѣка та ревли протяжно быки при возѣвли... Зъ думаня збудивъ го-голосъ збираючого податки:

— Гей! пождѣть но тамъ! я заразъ приходжу за десятиною.

— Скаженный дармоѣдъ! — погадавъ собѣ ста-рый — вѣнъ хоче, щобы его ждати, якъ вѣнъ, грабѣж-никъ людей дерти приходитъ.

Старый пѣдѣйшовъ до вѣкна, сперся лѣктями на варцабы и приглядався, якъ кождый проѣзджающій вѣзъ мусѣвъ скидати найкрасшій снѣпъ и класти на вѣзъ величезный, стоячій на дорозѣ. То була дачка на церковь.

То зрище ворухнуло въ головѣ старого богато мыслей. Вѣтъ вѣдѣйшовъ вѣдѣ вѣкна, сѣвъ на свое попередуще мѣсце и ставъ зновѣ думки думати.

Такъ помаленьку сплывала година за годиною; вже нѣчь западала. Дѣти, що уганялися по селѣ, вертали до дому.

По груднистѣй улицѣ скрипѣли возы, кидаючи тѣнь свою на маленькѣй вѣкѣнцѣ хатнѣй а робѣтникѣвъ все ще зъ поля не було.

Батько Иванъ ждавъ-ждавъ та въ жданцѣй й заснувъ. Крѣзь сонъ почувъ чѣсь тяжкѣй кроки въ комнатѣй и проснувся. Оглянувся довкола и узрѣвъ Сѣмона.

Сѣмонъ бувъ смутный-невеселый... Скинувши зъ себе куртку и повѣть ходивъ по комнатѣй въ сорочцѣй, зложивши руки на охрестѣй.

— То ты, Сѣмоне? — запытавъ старый.

— Я, тату.

— Ты борзо вернувся.

— Такъ, я квапився до дому.

Старый покмѣтивъ при тыхъ словахъ, що сынъ бувъ блѣдый.

— Тобѣй що може лучилося? — запытавъ сына.

— Плату намъ нашу зменчили — вѣдповѣвъ Сѣмонъ хрыпливымъ голосомъ. Новый лѣсный и рѣчный дѣдичъ каже, що плата пятнадцать су за день — дуже велика. Звѣстивъ намъ отже, що не буде бѣльше давати, якъ дванадцать; хто не буде доволенъ, то вѣтъ го, каже, не тримае, най иде, а вѣтъ собѣй и мѣжь панщинаными робѣтникѣвъ доволѣй знайде.

По хвилиницѣй додавъ:

— Та, то вже рѣшено... вѣдѣ завтра буду брати вже лишъ дванадцать су.

Старый учувши то все, черезъ якѣйсь часъ ставъ мовѣй не при собѣй.

— Ну! а щожъ другі — запытавъ трясучись, —
щожъ другі на того кажуть?

— Нїхто нїчого не каже.

— То не знайшовся нїхто, щоби бувъ ся спро-
могъ хоть на вѣднѣ?

— Нїхто! Дѣдичъ панъ въ тѣмъ дѣлѣ; его воля.
Якбы схотѣвъ дати и вѣсѣмъ су намѣсть дванацять,
то и тогды бы такъ само було, якъ теперъ.

Въ тѣй хвили зачули они голоса зъ вулицѣ. То
наближалася родина до хаты. Старый пѣдѣймаючися зъ
мѣсця сказавъ сынови:

— Не кажи нїчого нї матери, нї жѣнцѣ, нї дѣ-
тямъ... Тобы ихъ дуже дѣткнуло... Треба добре розга-
дати... Треба обдумати, чи буде куда намъ жити... Та!
та мы то побачимъ... дуже тяженько... Але замовчѣмъ
о вѣсѣмъ до завтра, Сімонѣ!

Сімонъ сѣвъ. Товпа жѣнокъ показалася въ вѣ-
конци.

— Нема намъ вже що бѣльше дѣяти, хіба зъ го-
лоду вмерати — кричала мати Анна; — ей стары
чепецъ зсунувся на бѣкъ: она махала довгими, жовты-
ми руками.

Катерина, Марія, Анна и маленька Люиза кри-
чали такожъ. Батько Иванъ догадався, що жѣнки вже все
знали, що вѣстка о новѣй бѣдѣ рознеслася уже по цѣ-
лѣй долині.

Жѣнки стали входити до хаты одна за другою,
лишаючи за дверми граблѣ и серпы и засумовані ски-
дали зъ себе великі, соломяні капелюхи.

— Вже конецъ, конецъ вже — кричала все таки
Анна — ажъ теперъ вже конецъ!

Потому узрѣвши Ивана тай сына, що сидѣли коло
гробки, Анна обернулася до нихъ:

— Чогожъ вы мовчите? — закричала. Чи вже можна теперъ якъ дѣтей годувати? Скажѣть ми, якъ дѣдичъ лѣсѡвъ має право вѡдбирати хлѣбъ у бѣдныхъ людей. Чижъ то не грѣхъ, не мерзѡ?

Нѣколи ще батько Иванъ не видавъ жѣнки своєї такою. Не знавъ навѣть що їй вѡдповѣсти.

За нею появився й зять; его довгі плечѣ були, якъ все, зогнуті а малі очи палали злобою; здавалося, що бувъ гѡрше розлючений, якъ всѣ жѣнки.

— Чули вы новину — промовивъ крѡзь квартиру — нашъ наймилостивѣйшій дѣдичъ наробивъ въ Версалю довгѡвъ а мы мусимо, якъ усе, сплачувати за него. Заробѡтокъ уменчений... Видѣвъ хто де таку пѡдлоту !!...

З'явився вѡнъ вже й на порозѣ, за нимъ йшла его жѣнка, Аннета и два сыны, Кльодъ и Никола.

Розпука обгортала всѣхъ чимъ разъ глубше. Жѣнки плакали; дѣти прислухувалися перепуджені. Такі самі крики залягали цѣле село — плачъ дошибався зъ усѣхъ бокѡвъ. Селяне вертали зъ жнива: они ставали тай скрикали:

— За день лѣсової роботи дванацять су!

Рубачѣ, сплавники и вуглярѣ спускали очи въ землю, о жнивѣ нѣхто вже не думавъ бѡльше; градъ може выбити разъ тѡлько жниво а зниженье заробѡтку тревати буде довго, передовсѣмъ що дѣдичъ — все одинъ, и вѡдъ его постанови всео зависить.

Сидячи на лавцѣ, пѡдперши голову руками, батько Иванъ мовчки дивився въ землю. Ажъ вже на-остатку, якъ зъ крикѡвъ зѡйшло на рыданя, якъ жѣнки стали обѡймати свои дѣточки, приговорюючи:

— Що теперъ буде зъ вами?

Ажъ тогдѣ вѡнъ зводивъ свою голову тай казавъ:

— Що допоможуть всѣ тѣ крики? Все, що Тібо намъ розказавъ, мы знали здавна. Прѣграє панъ въ карты, мы мусимо за него платити; выкине за вѣкно грошѣ, намъ треба платити; буде вѣнъ двори та сади заводить, немовъ король зъ Версаля, се такожъ на наші кешенѣ; розтратить на розпустныхъ жѣнкахъ, то зъ насъ того зѣдре... убогій нарѣдъ платити за все!... Такъ, мы все то знаємъ, та щожъ дѣяти ймемъ? Жалуватися на дѣдича лѣсовъ и вѣдъ? Тажъ увесь свѣтъ знає, що мы нічого не значимо, що насъ ніхто не то слухати не буде, але навѣтъ зглянути на насъ не зволить. Ще що: якби дѣдичъ довѣдався, що мы на него вѣдвалилися жалуватися, то вѣднявбы намъ зовсѣмъ роботу и выгонивъ зъ села. Чи не правду я кажу?

Тібо ходивъ вздовжъ и впоперекъ комнаты; вѣнъ не вѣдповѣвъ и слова.

— Глядати работы въ якѣмъ будь другѣмъ мѣсци, — продовжавъ старый Иванъ, та де ей глядати? Чи въ якого дѣдича десять або пятнадцать миль зъ вѣдси? А вы гадаєте, що тяготи, неправды та вымоги не всюды такі самі? Чи графы Сальмъ, Дабо и инчі лѣпше платять, якъ нашъ дѣдичъ? Або, напоследокъ, чи на вѣсть о зниженіи платы въ Дозенгаймъ, не знизать йѣ въ цѣлѣмъ лѣснѣмъ окрузѣ?

Старый ждавъ вѣдповѣди, но надармо.

— Коли мы слабшій вѣдъ усѣхъ, коли мы не можемъ ні жалуватися, ні змѣнити своего житя-бутя, бѣдніи мои дѣти, то мусимо покоритися. Щожъ, мусимо ще бѣднѣйше жити, якъ доси жили.

— О! сказала мати Анна — чи можна вже бѣднѣйше жити, якъ мы жили? Зъ чого ты, Иване хочешъ урвати въ нашѣмъ житю?

— Не я хочу того! — бувъ одвѣтъ зрушеного

старця. — Я не хочу того, а тільки кажу, що то донче такъ бути мусить; инакшої ради нема. Якъ хто знає, якій инакшій спосібъ, — най выскаже.

Поглянувъ на Тібо; зять мовчавъ, опустивши голову, вѣдтакъ сѣвъ и задивився въ синю далечь.

Стара сестра Тереза поставила на стѣлъ невеличку мыску зъ бараболями. Въ сусѣда чути було такожъ плачъ.

— Ну, — сказавъ смутно батько Иванъ — сѣдаймо та їдймо. Треба розглянутися, потерпѣти и обдумати... Може наврослѣ таки намъ Господь якось допоможе!

За кѣлька хвилинъ сидѣли уже за столомъ русявѣ та сивѣ головы, задумчивѣ и печальнѣ. Въ ряды-годы вѣдверталася котрась зъ жѣнокъ та обтерала сльозы, що ще зъ очей выступали. Тібо сѣвъ зъ заду, коло своєї жѣнки; въ рукахъ державъ колѣно одної ноги и думавъ, звѣвши очи въ стелю та затиснувши губы. А въ кругу, освѣченѣмъ лампою, можна було бачити маленькѣ ручки, що опускалися то зновъ пѣднималися вѣдъ миски зъ бараболями.

*

*

*

Таке-то було житя въ „добрий давній часы.“ Монахи и дѣдичѣ всѣмъ хѣснувалися а народъ не мавъ нѣчого, хѣба одну надѣю на Бога.

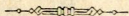
Револуція всео то змѣнила: она знесла привѣлье, постановила громадянську рѣвнѣсть и вѣддала хлѣборобамъ ту землю, котру они черезъ дванацять столѣтѣй обрабляли въ хосенъ шляхты и попѣвства.

Чомужъ селяне не голосують, якъ мѣськѣ ремѣсники, за розширенѣемъ правъ чоловѣка и за ренублікою, чому они не голосують противъ королѣвъ? Чимъ жаль може панщины, дачки за сѣль, ссыщины,

великои ѣ малои десятины, подушного, дачокъ зъ млынѣвъ и виноградникѣвъ, жалъ имъ королевскихъ податкѣвъ и тысячей инчихъ, що каменемъ тяготѣли на ихъ дѣдахъ до 1789 року? Нѣ! Они безталаннѣ не знаютъ історіи нашої великои Револуціи; ихъ нічого не учили, хіба катехиза та бібліи и ту то именно причина всѣхъ нашихъ бѣдъ и золъ: *Просвѣтити народъ, подати му історію его батькѣвъ-предкѣвъ, — утвердити демокрацію на твердѣй скаль нації. Инакше не буде намъ спасеня.*

До дѣла, отже, всѣ ширѣ люде! Станемъ писати и говорити до сѣлъ языкомъ простымъ, яснымъ и сильнымъ, щобы селяне насъ поняли. Покиньмо надобні фразы, та звучні слова. Правду кажу вамъ: зъ всѣхъ книгъ, що печатаються въ нашѣй Франції, не знайдешъ ѣ одной, понятной нашому селянинови. Остерегали, писали по книгахъ о грозячѣмъ злѣ: дарма, не помогли нѣ передостороги, нѣ письма. На невѣжу засуженый народъ голосувавъ въ хосенъ експлюататорѣвъ своихъ, інтригантѣвъ и честолубцѣвъ!...

Ту именно заключається тайна всего нещастя и злиднѣвъ, якѣ на насъ впади за сѣмдесять лѣтъ!

III.

Вихованье Феодала.

1.

Коли мовь крôзь сонъ згадаю першій хвилѣ мого дитинячого вѣку, — розказувавъ полковникъ Зигфридъ, — та наче бачу самого себе, маленького, на рукахъ старого барона Оттона фонъ Майндорфъ, дѣдича Вѣн-лянду, мого поважного дѣда. Бувъ то старець, ростомъ високій, сухорлявий и жиловатый, зъ бѣлыми вусами, гôрбого носа, очи ясно синіи, а про своихъ шѣстьдесять рокôвъ держався такъ просто, немовъ молодой парубокъ. Вôнъ ходивъ въ похôдъ зъ Французами на республіканцѣвъ 1792 р. пôдъ Брунсвікомъ, 1806. пôдъ Люі-Фердинандомъ, що полягъ убитый при Сальфельдъ, 1813., 1814. и 1815. пôдъ Блюхеромъ а про все тее: про свои раны и славні дѣла не мôгъ выше пôднести надъ ступень ротмістра. Достойный старець въ великôмъ жалю разъ на-разъ вôдказувавъ на невдяку Гогенцолернôвъ и проживавъ собѣ самъ у своѣмъ стариннôмъ замку вѣнляндскôмъ, близько Кюришгафъ, на березѣ Балтику. Утративши мого батька, що служивъ пôдъ его приводами, въ бою пôдъ Ліни въ Бельгii, и поховавши мою матѣрь, зъ Цюльнiха родомъ, що вмерла за батькомъ, не винѣвши горя, — вôнъ, дѣдъ мôй, взявъ заразъ по вôйнѣ вôдпустку, тай злюбивъ

си дуже пробуванье въ самотинѣ, у своѣмъ прадѣднѣмъ замку, де разъ-у-разъ нагадувала му ся слава фонъ Майндорфѣвъ и величнѣсть ихъ изъ-за щасливѣйшихъ часѣвъ.

И ось тутки то мы проживали у звалищахъ старезного гнѣзда, пѣдполѣкуваного хвилями морскими, а при насъ бувъ ще старый Яковъ Райсъ, давный дѣдѣвъ ордонансъ изъ жѣнкою, бабою Христиною; они обое були въ насъ на службѣ. Мы заходилися дѣйсно убого, бо шляхоцкѣ посѣлости мого дѣда загрузли були зовсѣмъ въ ипотекахъ; вѣнъ бувъ довжникомъ всѣхъ либонъ жидѣвъ, що тѣлько ихъ було въ Нѣмеччинѣ та въ Польци; вѣнъ ненавидѣвъ на смерть того насѣнье и казавъ, бувало, що жидищѣ мерзеннѣ ради, щобы его довги разъ-у-разъ бѣльшѣли, бо вни тогды вхопили бы его дѣдизну, зъ котрой приходы судъ займавъ вже й такъ чимало рокѣвъ. Мѣй добрый дѣдъ, поки бувъ молодой, любувався въ забавахъ, якъ кождый бравый жовнѣръ, и не дбавъ тамъ о завтра въ военныхъ походахъ, — а теперъ пришлося спокутувати давнѣй гульнѣ, сплачувати довги.

Коли старый о сѣмъ думавъ, то губы его затискалися, нѣсъ загинався а кулаки ажъ корчилися вѣдъ люти; вѣнъ проклинавъ и огидивъ цѣлу Юдею зъ батька на сына, вѣдъ Авраама ажъ до послѣднього лихваря зъ Франкфурта. Я одинъ лише мѣгъ го розвеселити и розсѣбшити а то тогды, коли вѣнъ мене бравъ и выносивъ на гору, на старѣй галерѣи, зъ вѣдки крѣзь каблуковѣ прогалѣ видко було кораблѣ при морскѣмъ узберѣжью, ажъ бѣломъ вѣдъ пѣны, та чайки рыбацкѣй, якъ зъ далека стягають нѣводы, або якъ вже надъ вечѣръ допадають берега.

Тогды, спершися лѣктями на край варцабѣвъ,

вѣнъ промовлявъ до мене: „Слухай, Зигфридъ, и тямъ си!... Вся земля сея и всѣ тѣ воды просторѣ были колись нашѣ. Тотѣ кораблѣ, що онъ плынуть въ долину зъ розпущеными вѣтрилами, платили вѣдкупъ колись за тее, що вплывали до пристани; он-тѣ чайки мусѣли намъ давати часть рыбы; вѣдъ рыболовныхъ заводѣвъ, де солиться, вудиться и маринується рыба, припадало намъ и за сѣль и за дрова и за пѣсковинье. Тѣ хлѣборобы-селяне, що орють, сѣють и збирають, мусѣли все давати намъ пайку зъ жита, ячменю, хмелю, колопень; они намъ вѣдкладали мяса, яецъ, ярины; мы мали зъ усього частку, мы были панами всего! Мы самѣ только мали право полювати, нашѣ конѣ и лишь нашѣ псы гонили по лѣсахъ даниеля, лиса або вовка; нашѣ только човны загаялися ажъ у глубъ лягуновъ кюршгафскихъ, пѣднимали хмарами, стаѣ дикихъ гусей, качокъ та лебедѣвъ; мы тогда настрѣлювались ихъ тысячами штукъ. Мы самѣ лишень мали всѣ тѣ права, бо мы йдемо зъ шляхоцкого роду Вандаловъ, першихъ панѣвъ краины, идемо зъ шляхоцкого роду завойовникѣвъ. Розумѣешь ты тото, Зигфриде, моя дитинко?“

А я розумѣвъ; мои очи ввыкали глядѣти на все то, якбы на мое питоме; я бажавъ мати пташки и рыбы и чайки и рыбарнѣ и мѣста; я вѣдвѣчавъ дѣдови: — „То всео Зигфридове, дудусю!“ — а сердце старого тѣшилось, — вѣнъ бувъ уже такѣй радѣй, такѣй радѣй!

„Такъ, правда, говоривъ вѣнъ, зрушений; хитрѣй лукавцѣ всео въ насъ заграбили, та треба наше назадъ вѣдъ нихъ выдерти: хлѣборобъ мусить робити, рыбаць рыбалити, купецъ торгувати а жидъ красти-туманити для шляхтичѣвъ-потомкѣвъ старого Майндорфа зъ зелѣзнымъ зубомъ!“

Вѣтъ мене обѣймавъ, очевидно гордився моею зрѣнною понятливостію и зновѣ мя бравъ лице проти лица, клавъ мое рамячко на свое плече, и казавъ до мя: „Скуби ми вусы, Зигфридъ, я довольный тобою, зъ тебе славный хлонакъ!“

Була то душа чиста, ясна и постѣянна.

Староденный замокъ, бачилось, туй-туй валитися хотѣвъ, ожъ дѣдъ покинувъ бѣльшу его часть и заселивъ одно крыло, що ще добре удержалось, бо башта го заступала передъ пѣвнѣчными вихрами. Простора свѣтлиця висока и склеплена, пять комнатъ ще добре захованыхъ, зъ вѣкнами на пристань, и стара пекарня, зъ величезнымъ коминомъ, рѣзьбами украшенымъ — то було цѣле наше замѣшканье. Въ долину, стайнѣ вѣдчинялися на просторе подвѣре, куда мы сходили по сходахъ зъ гранітными поручами. Высокі вѣжѣ накидували всю свою тѣню; зглянувши на тее, робилось чоловѣкови якось понуро, гей полячно; такі згадки не забуваються, не затираються ніколи. Я ще й доси бачу велику свѣтлицю, а в нѣй старі, вытерті ковры, стѣлъ дубовый, збруѣ дѣдовы, порозвѣшувані по каменныхъ стѣнахъ по-обобѣчъ дверей, вѣкна въ горѣ въ острый каблукъ заломані и море въ далечи, що розбивається зъ гукомъ на рафахъ; й доси бачу пекарню — огонь на ватрѣ курбелиться доокѣлъ кѣтла посиленого на гакъ, бачу стару Христину — сидитъ она при печи пѣдъ зачадженнымъ коминомъ; разъ-у-разъ работа въ неи: або справляє яку ярину, або скубе птицю або шкребче щербатымъ тупакомъ рыбу. Она була дуже стара, жовта, зѣ зморщинами на лиці, мовъ столѣтня циганка, волосе, якъ льонъ, широкий кешені на клубахъ, жмутъ ключѣвъ за поясомъ, хустинка на вязахъ, — все поважна, зъ розвагою, а прецѣ бесѣ-

длива, любила вна розказувати старій-старезній історіи про замокъ, про появу дроздовихъ огниківъ, про білі кролики, про свои прочутя смертні; — а на дворѣ за-веруха гуде бувало, бо то діялося осінньої пори або зимової, по довгихъ якъ море, вечерахъ. Такъ, я бачу ~~бѣ и Якова Райса передъ нею; его крижѣ худі, ноги~~ вигнені, стара шапка войскова злізла ажъ на вуха, чоботи зъ викривленими запятками, зъ довгими зелѣз-ними острогами, люлька у него все въ товстихъ, си-выхъ вусахъ. На дворѣ, море співає своїмъ імнѣ спо-конвѣчний и своїми стогнами неначе вторує страхо-витимъ історіямъ Христини.

— Га! — скаже бувало Яковъ; — все се може бути... Я самъ, бувало, маю все прочутя на передудни великої сѣчи и завтра якъ разъ дійсно гинла безличъ людей...

Вонъ говоривъ и зъ виду его було видко, що вонъ вѣривъ въ души у все тее; але коли історія була надто вже незвичайна и неймовѣрна, вонъ тогды жму-ривъ скоса око въ мій бокъ, идъ менѣ, немовби гово-ривъ: — „Не йми вѣры сему, Зигфридъ, стара плете сухого дуба!... Білий кроликъ, то було не що инче, а кѣтъ на крѣвли або отъ соболя на дровѣтні де подъ рощемъ.“

Але я бувъ бы слухавъ Христининихъ казокъ по-цѣлыхъ довгихъ годинахъ; та була одна рѣчь, що ще бѣльше мене радувала. Ахъ, яка охота, яка радѣсть була для мене ити зѣ старимъ гузаромъ давати на-шимъ конямъ обрѣкъ и вести ихъ до пѣйла. Я бувало не стерплю, сяду на одного зъ нихъ — а у насъ бу-ло троє коней, всѣ троє гарні, що любо; конѣ, то бу-ла ще одна роскошь, якої собѣ дѣдъ позволявъ. — „Держись мѣцно, Зигфридъ, кликавъ до мя ветеранъ;

узду бери въ лѣву; то, якъ ты колишь поведешь передъ своего полку: звездешь дъ горѣ шаблю а сурмачѣ ударуть въ сурмы на похѣдъ: гопъ!... гопъ!... гопъ!...“ Яка то роскошь, яке щасте выгравати собѣ коникомъ, легкимъ бѣгцемъ — по затишнѣмъ подвѣрю, у холодочку!

Прочіи части замку лишились пустынею, дверѣ позапираніи, а вѣкна безъ шибъ; вороны та вѣрлы морскіи сидѣли по гзимсахъ вихромъ критилися по надъ усѣма поверхами, скрегогучи и драпаючи — ихъ нечистота бѣлѣлась всюда по кантахъ будѣвлѣ; у запущеныхъ свѣтлицяхъ було повно гнѣздищъ, нѣхто нѣколи ихъ не полошивъ а зимовый вѣтеръ, втискаючи мѣжъ звалища завывавъ дико а море ще домѣшувало свои стогнучіи гуки.

Кѣлько то разѣвъ въ моѣй комнатѣ въ глуху нѣчь, заслухаюсь бувало, забуду ся и нѣчо не чую тѣлько свистѣнне пѣвнѣчного вѣтру крѣзь незличиміи розсѣлины старого замчища. Тогды пригадувалися менѣ нагле історіи Христини и я думавъ, що помершіи душѣ лазять вѣддалеки по незмѣримыхъ коритаряхъ! Я дуже боявъ ся; на щасте дѣдова комната межувала зъ моею — дверѣ все стояли на розтвѣрѣ а голосне храпѣнне старого мене успокоювало. Вѣнъ спавъ сномъ спокѣйнымъ а я собѣ мѣркувавъ: — Якъ духи прийдуть, я стану кричати... Дѣдъ здоyme свою шаблюку!...

Шабля дѣдова и пістолѣ додавали ми вѣдваги; зъ дѣдомъ, я бувъ бы либонъ всѣмъ духамъ, кѣлько-бъ ихъ тамъ було, не подався. Але таки разъ у вечеръ черезъ тотіи духи прийшло до великого дива; нѣколи ми тее зъ памяти не зѣйде. Лише що першіи снѣги впали 1822 р.; менѣ тогды бувъ десятый рѣкъ. Оба, дѣдъ и я, такъ у змеркѣ вже, вечераемо вкупи, якъ

що-дня; на столѣ свѣтилася лампа на бронзовѣмъ триножку. Яковъ намъ услуговавъ, то входивъ то выходявъ съ посудою до пекарнѣ. Тогда якъ то все буває при змѣнѣ порѣ року, море було велике-бурливе, снѣговѣйница била у вѣкна. Мы вже мали вставати вѣдъ вечерѣ, — ажъ ту наразъ, брама, поперта вихромъ зъ грехотомъ розпераєсь — а я побѣлѣвъ якъ стѣна, и скрикнувъ: — Майндорфъ зъ зелѣзнымъ зубомъ!

На таке, дѣдъ зъ великого дива поставивъ пугарь на стѣлъ, нахмурился и поглянувши на гузара старого запытавъ го: — Що то має значити? Чого дитина зъисається зо страху?

— То Христина набылила дурницю дитинѣ, выикавъ старый жовнѣръ и пустився виходити заперти браму.

— Христина! — громко закричавъ у гнѣвѣ дѣдо. Щасте має, що нема ей тутки, бо безголове їй, вязи скрутивбымъ бабѣ... Най ми бѣльше того не буває!...

Вѣдтакъ утихомирюючись и звертаючись до мене, такъ словами промовивъ: Слухай, Зигфриде и добре тямъ си слова мои: Майндорфъ зъ зелѣзнымъ зубомъ умеръ уже тому шѣсть сотъ рокѣвъ — а умерлий не вертаються нїколи; тобѣ ся щось причуло, то вихоръ свище по морю... А ту ось — мовивъ, показуючи на высокій вѣкна за покотомъ, то бѣлий то чорный, — то вѣтеръ снѣгомъ шарить у шибы; нїчо инче... Нема духа безъ тѣла. Тї, що товкують о душахъ умерцѣвъ и що вѣрять въ нихъ, то дурный-туманы. Розумѣешь?

— Розумѣю, дѣдусю.

— Добре, возьмижъ заразъ сесю лѣхтарню, я ти гнетъ вѣдчиню великій коритаръ, и ты поѣдешъ самъ вздовжъ него, ажъ дойдешъ до самого краю, до старои, фронтои башты. А я туй лишу ся и узрю свѣтло

симъ вѣкномъ — ожъ якъ прийдешъ до башты, закличь, що можешъ голосно: — Майндорфе... Майндорфе зъ зелѣзнымъ зубомъ, яви ся! — Розумѣешь мя? Якъ того не зробишь, то ты не зъ стародавнього роду зово-йовникѣвъ, то ты боишься,... а чоловѣкъ шляхотный не знає боязни!

Я вставъ и не вѣдѣчаючи й слова взявъ лѣхтарню. Дѣдъ знявъ зъ кѣлка ключъ грубый, що висѣвъ мѣжъ его збруєю и пѣшовъ самъ отворити ми старинну галерію лицарѣвъ. Заверуха вдералася до того будынку въ звалищахъ, свѣтло мигтѣло середъ темрявы. Я хотѣвъ бѣчи, та дѣдъ здержавъ мя: — Поволи, поволи йди! Тѣ що бѣжуть, бояться,... вни падуть!... Позирай ся на звалы!...

Теперь я ступавъ самъ. Каблуки склепѣннѣй йшли за покотомъ; широкиѣ плиты, покрытѣ морскими зелами та остію рыбакою, що нанесла птиця до старой руины, свои домѣвки, не вѣдзывались пѣдъ моею ходою, я толочивъ той гнѣй — я бачивъ тѣлько, якъ тѣнь стовпѣвъ промигувала по склепѣнню, якъ часомъ ворона, занастована у снѣ, розповила крила и запропашувалася въ заверусѣ, въ мѣроцѣ. Такъ проминувъ я одно по другѣмъ все вѣкна, балюстрады, купы гнилыхъ рѣстинъ, и инчихъ послѣдкѣвъ гниущихъ, вѣдъ котрыхъ розходився вонячій сопухъ, хочъ якъ були высокиѣ пѣдмурованя, и хочъ вѣтеръ замѣтавъ все снѣгомъ; а въ великѣй баштѣ, я пѣднѣсъ лѣхтарню и перевѣвши духъ ставъ кричати, — и въ тѣй хвили зробилосъ менѣ якось маркотно, бо історіи Христини якъ разъ пригадались менѣ: — Майндорфе, зъ зелѣзнымъ зубомъ,... Майндорфе зъ зелѣзнымъ зубомъ,... яви ся!...

Але, тѣлько разнаразъ гудѣла заверуха та выли хвилѣ, бючись объ камѣнну скелю, — нічо не вѣдповѣ-

дало, нічо не кивалося. Я державъ малу ручку надъ лѣхтарнею, щобы вѣтеръ не задувъ свѣтла; вѣдтакъ ще разъ тото само прокричавши, вертався я поволи, нога по-за ногу, крый Боже крыхту пѣдбѣчи;... въ друге промайннули ми передъ очима стовпы и я увѣйшовъ до дѣдовои комнаты. Дѣдъ не сказавъ ми нічого, нїякои похвалы и поведився зѣ мною такъ, мовѣбы то я й нічого, лишъ рѣчь звичайну, повинну сповнивъ.

— Сядь си, Зигфридъ, — вповѣвъ ми; — вѣтеръ шумить душе, правда?... на дворѣ студѣнь?...

— Аякже, дѣдусю.

— Ну нѣ, напий ся хлопче.

Наливъ половину чарки и я выпивъ однимъ духомъ до дна.

— Щожъ, ты кликавъ Майндорфа? — запытавъ зъ ѳсмѣхомъ.

— Кликавъ дѣдусю.

— И вѣнъ не прийшовъ!... Га, бувъ то свого часу удалецъ вѣдъ свѣта; ге-ге! кобы то нїколи дармо его не кликати, кобы то вѣнъ з'явився въ своѣмъ шоломѣ та зѣ своимъ булатомъ, якъ колись то бувало!... Та дарма!... вѣнъ умеръ — и найгнилѣйшій ледащо, найнїкчемнѣйшій жидюга мѣгъ бы не збоятись его нынька и не зрушивбы ся его порохъ. Що то може смерть, Зигфриде! Вѣдъ нащадку свѣта тысячѣ мїліардѣвъ людей умерло, и нї одинъ не вернувъ, нї одинъ! То ясный знакъ тому, що смерть кѣнцемъ усього, та що нічого нема потому. Спамятай си добре те въ головцѣ твоѣй, то ключъ до рѣшты...

Сказавши то съ повагою въ лиці, дѣдъ уставъ; вѣнъ пѣшовъ на коритаръ замкнути великій дверѣ, вернувъ незабавки и сѣвъ зновъ при столѣ — вѣдтакъ мы скѣнчили вечерю, вѣнъ уповѣвъ ми добранѣчь, пѣсля звичаю, и мы полягали спати.

2.

Зъ малечку дѣдъ научивъ мя читати, показавъ ми початки рахункѡвъ; но вѡдъ сего дня, узався учити мене наукъ реальныхъ. Що рая, по снѣданку, мы сходили до конюшнѣ и вѡнъ самъ учивъ мя верхомъ ѣздити: учивъ мя зразу зауздати коня, сѣдлати, заарканти. Я бувъ ще надто малый щобъ-то мочи досягнути сѣдло привязати або узду закинути, вѡнъ менѣ помагавъ, защѣпавъ спрядки, всею пѡсля методы, обьяснювавъ ми, на що кождый ремѣничикъ, показувавъ, якій хосенъ зъ нього. Вѡдтакъ говоривъ ми о прикметахъ породы кѡньскои и учивъ мя постерѣгати добре всякѣ хибы. Пѡсля тыхъ толкѡвъ, мы вскакували на сѣдла и вганяли докруги чи то берегами, чи по лѣсѣ. Неразъ мы пускалися ажъ до мѣсточка Вѣндляндъ, — давно колись оно належало до замку, а теперъ разъ-у-разъ пустошѣло а мало значѣнье тѡлько задля гандлю: кѡлька купцѣвъ великихъ тамъ поселилось; п. Штремдерферъ, що найлучше мався на всю сторону, властитель корабля, построивъ тутки пышный заводъ для вудженя и маринованя рыбы; вѡнъ мавъ свои чайки, великѣ дѡмъ, найкрасше село, боднарню, урядникѡвъ. Зъ ловлѣ рыбы-осетрины и розсилки кавяру у всѣ части Нѣмеччины мавъ великѣ приходи. Бувъ то чоловікъ ставный, одягъ на нему простый, але богатый, широка шапка зсунена ажъ на брови, фавориты брунатнѣ, розчухранѣ докола мушкулистыхъ лицъ — вѡнъ все дѣда витавъ „паномъ оберштомъ“ фонъ Майндорфъ, скоро лишень го забачивъ, але спокѡйно, безъ нѣякои облесности, маености на твари, майже якъ рѡвный рѡвного.

Дѣдъ ненавидѣвъ того чоловіка; вѡнъ вѡдповѣдаючи на его привѣтъ пѡдносивъ нагле кашкетъ зъ на палець високо а лице его коло ока ще бѡльше морщи-

лося. Такъ само поведивсь вѣнъ и зъ другими промысловцами и крамарями — и не стаючи въ розгѣнъ ѣхати бывало говорить: „Слухай, Зигфриде, всѣ отей люде, передъ находомъ Французѣвъ въ 1806 р. були нашими рабами, були приковані до нашої землѣ; мы могли на нихъ накладати податки, а навѣтъ ихъ продавати и они не мали до кого обернутися, не мали де доходити справы. Въ тогдышну пору ихъ одягъ бувъ: сорочка зъ грубого, зрѣбного полотна, безъ ковиѣра и штаны широкі въ лѣтѣ, а въ зимѣ кожухъ; волосе ихъ звисало гирою ажъ до бровъ — то було знамя ихъ неволѣ — рабства. Нынѣка вся тота голота одягаєсь въ добре, туге, сине сукно, натягне собѣ камізельку на широке черево, зѣпне ти ся подуфало на пятахъ: — Гмъ! гмъ!... — дивиться тобѣ въ лице, и не потупить въ землю очей, — немовъ бы ось хотѣвъ сказати: — Я, панъ Штремдерферъ, богатый властитель корабля! За честь собѣ майте пане баронъ, що васъ перше здоровлю; я тѣлько вѣддаю довгъ кречному звычайи, но я мѣгъ бы, рѣчь яснѣйше взявши, й залишити тоє, бо моя каса повнѣйша, нѣжъ ваша — мое имя звѣстне по всѣхъ канторахъ Гамбурга, Бремы, Любеки, навѣтъ у Ліверпулю и Менчестрѣ въ Англіи; моя пѣдпись значить много а мои продукты мають покупъ на торговли лондонскѣй. Я тому тѣлько упередъ васъ здоровлю, бо се старый звычай, а впрочѣмъ мои дѣти будуть конче колись служити а вашъ молодчикъ буде ихъ офіцеромъ; все то добре, не дуже роспадатися надъ самолюбію, а ще именно, коли тее нѣчого тобѣ не дає...”

Такъ говоривъ дѣдъ мѣй; вѣдтакъ розрегочувавсь на цѣле горло и кричавъ: „Ануко, часокъ въ галлопъ... Держись мѣцно, Зигфридъ! Всео то може змѣнитись;... треба, щобы змѣнилось конче... Охъ, мы стратили бо-

гато,... тіи Гогенцолерны дорого насъ стояли! Но кобы они лише додержали своихъ обѣцянокъ потому, кобы намъ вернули въ-стократъ то, що мы мусѣли имъ вѣд-стунити въ часѣ нещастя,... кобы они на ново утвер-дили нашу повагу на ширшихъ основахъ,... то ще да-лобы ся може забути имъ,... богато они намъ лиха за-подѣяли!... Та треба тѣлько, щобы великій чинъ удав-ся,... треба, щобы нитка пруска получила у одну цѣлу Нѣмеччину... То першій постанокъ. Вѣдтакъ мы вже побачимо, що дальше!...“

Я слухавъ тіи высокі гадки політичні, що геть-то переходили ступінь мого образования, но они навер-тались неразъ менѣ вѣдъ того часу и я неразъ диву-вався быстротѣ умноі и невстрѣчно справедливымъ толкамъ ирavedного старця.

Разъ коло першої чи другої години вернули мы на замокъ, конѣ роззубелавъ, възгребувавъ и обмивъ губкою при насъ Яковъ а вѣдтакъ пошли мы, я и дѣдъ, до бібліотеки, котра була въ его робѣтнѣмъ кабинетѣ, обѣчъ великої салѣ и мы взялись до инчихъ наукъ. Уже прийшовъ бувъ часъ учитись языкѣвъ, історіи, географіи, математики, щобы бути принятымъ до шко-лы кадетѣвъ королевскихъ, де я мавъ право вступити зовсѣмъ безплатно; але треба було упередъ здати экза-менъ острый а дѣдъ бажавъ ще й вѣдлично, якъ то и вѣнъ зрѣбивъ го передъ сорокъ и пятьма роками. — „До вѣины, — говоривъ вѣнъ бувало, — а именно при легкѣй кавалеріи, де я можу тебе ще моимъ старымъ товаришамъ представити, перша рѣчь, котру конечно знати треба, се языки; треба умѣти говорити ними, що можъ гладко, бо неразъ прийде на вѣинѣ не одно розвѣдати хитриво у жителѣвъ тамошнихъ, та не збу-дити въ нихъ недовѣрья, розпытатися про шляхи,

стежки, про становища вражої армії и розумѣться все треба мудро перехитрити: представлятися за свого, приятеля. Треба такожъ умѣти плавко читати, щоби борзенько дѣйти переписокъ, перехваченихъ на постанкахъ, депешѣ курієрѣвъ, котрыхъ задержитися — треба зѣ всего того змѣсть ясный, короткій а докладный передати штабови. Розумѣешь того, Зигфридъ?

„А перша бесѣда, котру мы повинни знати, мы Прусаки, то бесѣда французка, бесѣда нашихъ вѣдѣчныхъ ворогѣвъ. Фридрихъ II. нѣколи не писавъ иначе, якъ по французки; вѣнъ окружався Французами а они, недоумы гадали, що ось-то вѣнъ чинить тее зъ величання ихъ генія; вѣнъ писавъ книги, якъ *Anti-Machiavel*, щоби ихъ увѣрити, що вѣнъ, Фридрихъ, не способный ити за ідеями того хитрого Італіянца та що вѣнъ го рѣшучо засуджувавъ. Алежъ того не було му зовсѣмъ на завадѣ ити въ слѣдъ за ідеями тими черезъ цѣле жите, и такъ розширити на всѣ боки границѣ, де тѣлько можна було, зѣ стратою сусѣдѣвъ — а запевнюючи собѣ прецѣ славу філософа, морального владѣлця, и найгrecнѣйшого въ свѣтѣ чоловіка. Кажу тобѣ сесе противъ того, дитинко, щоби ти показати, що перша рѣчь, то ошукувати ворогѣвъ своихъ а щоби ихъ лучше знати ошукати треба умѣти добре ихъ языкъ.“

Давши менѣ тую справедливую науку, — неразъ вѣнъ ми ї повтарявъ, — зачали мы читати *Ginпархію* Ксенофонта, въ гарнѣмъ переводѣ Геля, текстъ грецкій а перекладъ латиньскій обѣчъ. Дѣдъ знавъ обѣ сї мовы а именно латиньску, котрою писавъ легко, якъ всѣ ученї тої пори. Тогды по латиньському выдавались всѣ книги научнї; учивъ мя латини ходячи и радо говоривъ зѣ мною; щоби улекшити ми розмову, казавъ

ми вучувати на память *Розмовы* Еразма; всѣхъ наукъ учивъ наразъ.

Такъ велося два роки, дѣдъ бувъ довольный моими по́ступами — и одного дня сказавъ до мене: — „Всё йде, якъ слѣдъ, Зигфридъ; нашѣ науки все по́ступаютъ у передъ, але не треба нічого залишити, що въ житю здатися може: и такъ звычай є въ свѣтѣ: мати релігію — признаватися протестантомъ або католикомъ а навѣтъ жидомъ, якъ кому до вподобы. То всё мало-що не на одно виходить; тѣлько добре то є выбирати собѣ релігію таку, котра бы наибѣльше хѣсна несла. У насъ, въ Прусахъ, король и шляхта релігій реформованой, у Франціи и въ Австріи релігій католицкой; идѣможъ за звычайемъ, бо недорѣки мовлять, що безъ релігій, та не можъ бути честнымъ чоловѣкомъ. Я закличу пастора зъ Вѣндляндъ; вѣнъ тебе научить краєвой релігій, вѣнъ тобѣ скаже сповняти обряды, узаконеній звычайемъ у всѣлякихъ пригодахъ; я му заплачу ретельно и ты будешъ лютріяномъ реформованымъ. У школѣ кадетскѣй ты будешъ сповняти всѣ релігійні приписы, бо король повнить ихъ дуже пильно, для доброго, бачъ, примѣру; будешъ ходити вѣдъ часу до часу въ церковь, спѣвати-мешъ тамки и то выстане.“

Вповѣвши тѣлько, що мало ми выяснити велику ваготу релігійной науки, дѣдъ по́славъ Якова Райса съ повозкою по п. пастора Брандгорста. П. Брандгорстъ бувъ чоловѣкъ сороковыхъ лѣтъ, высокій, худый, волосє мавъ русе, якъ льонъ и руді вѣка. Прийшовши до Вѣндлянду ставъ дуже острый въ релігійныхъ обрядахъ и звычайяхъ; тѣлько-й я чувавъ доси. Вѣнъ прийшовъ отже въ чорнѣй одежи, малый плащикъ на плечохъ, великій капелюхъ шовковый на го-

ловѣ немалой, поздреніе его було довольне, за щастя си мавъ, що п. баронъ Отто фонъ Майндорфъ зволивъ vybrати его — на учителя релігії для свого внука; то надавало му чести и величності мѣжъ братією и овечками.

Саме тоді, якъ надѣздила карита, мы, дѣдъ и я, були на подвѣрю, я тѣлько що скѣнчивъ лекцію їзды на коню — тутки мы повитали п. пастора; вѣнъ пѣдходивъ до мене зъ привѣтами та пестощами. Говоривъ дуже добре; дѣдъ вѣдповѣдавъ му съ прихильною усмѣшкою. Вѣдги пѣшли мы великими сходами до бібліотеки, де п. Брандгоретъ, скинувши плащикъ и сѣвши собѣ при менѣ передъ коминкомъ — почавъ мя учити таки заразъ релігії — толкуючи менѣ о Бозѣ, о сотвореню свѣта вѣ семохъ дняхъ, о Адамѣ и Евѣ, итд., итд.

Дѣдъ пѣдчасъ лекції похожавъ собѣ за нами вздовжъ то впоперекъ комнаты, схиливши голову, та руки склавши вѣ-охрестъ на крижохъ и слухавъ зъ повагою на лиці, не розтискаючи губъ. По першій главѣ п. Брандгоретъ велѣвъ ми повторити его обьясненія, щобы переконатися, чи я всео гараздъ зрозумѣвъ; вѣнъ здивувався и зрадѣвъ моєю памятію потому здоровлячи мене и п. барона, вставъ, задягъ плащъ и попрощавъ насъ дуже покѣрно. Дѣдъ пѣдвѣвъ го ажъ до дверей потому вѣнъ вже самъ зѣйшовъ по сходахъ и я зъ-высока, зъ поручѣвъ, бачивъ, якъ всѣдавъ до кариты.

Такъ велѣся щось двѣ чи три недѣлѣ. Дѣдъ слухавъ усе, але не говоривъ нїчо нїколи. Мы перейшли вже старый законъ, исторію Судей, Царѣвъ, Хроники и Пророкѣвъ и прийшли до пѣсланництва Христоваго, що наказує рѣвность людей передъ Богомъ, всѣхъ на-

зываетъ братами, общіе опрощеніе грѣхѡвъ, — що навчае пѡдставляти лѣве лице, коли ты хто вдарить у праве,... и п. Брандгорстъ запалювався именно при той высокѡй морали и говоривъ при тѡмъ дуже краснорѣчиво — та мѡй дѣдъ, що доси тѡлько слухавъ, теперъ наразъ здержався и знявъ таку рѣчь: — „Всѡ того, п. пасторъ, — промовлявъ вѡнъ тономъ мягенькимъ, — дуже добре для мѣщанъ, ремѣсникѡвъ та хлѣборобѡвъ, що ихъ тамъ маєте у мѣсточку... Такъ, вы добре дѣєте, що голосите имъ тоту мораль, що наказуете имъ повинуватися воли выше поставленыхъ, щобы приймали удари — а не вѡддавали та щобы спускались, що на тамтѡмъ свѣтѣ, у вѣчности засьогосвѣтнѡй буде нагорода за ихъ пѡдданьство воли божѡй; то дуже справедливо и дуже хосенно. Но инча рѣчь говорити и учити голодранцѣвъ, що йдуть вѡдъ рабѡвъ, зъ батька на сына высудженихъ на роботу, а що инакше учити шляхотныхъ, идучихъ зѡ шляхты, котрыхъ призначѣнне: рядити, панувати. Сесе вы повинні добре выяснити и зазначити якъ дуже важне молодому баронові, Зигфридові фонъ Майндорфъ, щобы го опѡзнати зъ его задачами и обовязками, бо всяка наука, щобы була добра, хосенна и правдива, мусить придаватися до стану особы, точки погляду мѣнятися, якъ станы змѣняются; — орелъ що буяе у кругахъ небесныхъ не такимъ самымъ окомъ видить зело якесть на лузѣ — якъ оселъ, що пасе!...“

П. Брандгорстъ, зметушився и не вѡдповѣдавъ нічого а дѣдъ говоривъ дальше: „Добре то собѣ збуважте п. пасторъ, що церква ніколи грѣхѡвъ не прощала, противно: она все була неумолима проти ворогѡвъ своихъ; она ихъ проскрибувала, тортурувала, огнемъ жегла, нищила на сѣмъ свѣтѣ а проклинала на

тамтѣмъ, усе такъ, коли тѣлько могла. Си прикладъ повиненъ намъ правомъ стати! — А теперъ, вернемся до правдивои святои історіи и отъ я вамъ вповѣмъ, що всѣ ваші Патріархи и ваші Судѣ въ Израили, що вы такъ ихъ выхваляете та величаете, то були ледащій лѣннюхи, що хотѣли верхъ водити въ народѣ, накладати податки и давати законы а не носити оружя. Инчі йшли до вѣйны на рѣзню а они, — они лишалися дома буцѣмъ-то сторожити кивота завѣта, а покидали собѣ его красно, якъ приходило спасати шкѣру, кѣлько разѣвъ Филистины верхъ узали. Народъ досмотрѣвся навпослѣ, що нимъ обладують бабѣ; хоти-не-хоти мусѣвъ Самуилъ пристати на тее, щобъ имъ настановити короля; але вѣнъ выбравъ, въ хосенъ своєї касты, правдивого непѣтрѣба, Савла, що въ передуденъ послѣднои боротьбы, пѣшовъ пытати рады у Пітіи-ворожки, котра, якъ тота циганка, схована въ розпуклинѣ, далеко вѣдъ станица напропорчила му неудачу — и вѣнъ, пѣдчасъ кѣлоту бойового, дурнякъ такій, стративъ вѣдвагу и вѣстромивъ самъ въ себе мечъ. Тождь усео ясне, хіба темный-невидющій того не дѣздрить. А Давидъ, то бувъ зновъ Бедуинъ вѣдважный, хитрый, кровь у него кипѣла, якъ у бѣгущого араба того; вѣнъ разъ-у-разъ на кони шибавъ собою то въ лѣво, то въ право, рабувавъ, що захвативъ. Той юнакъ удалый узрѣвъ наконецъ, що конче мусить собѣ придбати яке-де певне пристановище, вѣнъ звернувъ свое око на Єрусалимъ; почавъ накладати съ попѣвствомъ, що стерегло своихъ привілеѣвъ и оно пѣдчинило ему народъ. Давидъ, то найкрасшій примѣръ тому, до чого довести може чиста кровь первѣстныхъ родѣвъ; вѣнъ заложивъ династію, вѣнъ ворога свого бравъ пѣдъ бо-рону, заорювавъ его кости; вѣнъ живъ до прецѣзної

старости лѣтъ, вѣнъ славився святымъ, его величали поетомъ, та при тѣмъ вѣнъ и свѣта уживавъ, дбающій бувъ и о потреби реальній, позитивній истнованя. Осьде, пане пасторъ, приклады, пригожі для науки молодого иляхтича, тее було выбрати а не о Йонѣ, Илиі або инчихъ такихъ демагогахъ. Розкажуть собѣ на здоровлячко селянамъ о Йовѣ, Рутѣ и Воозѣ, о Товіи; але говорѣть о Давидѣ, Мататіи, о Юдѣ Махавею людямъ военнымъ а вже ніякъ не годиться вамъ вказувати имъ правила, супротивній ихъ станови, котрій навчалибъ за-напашувати честь, отъ хотѣбы й сесе: приймай ударъ а не вѣдавай го!“

Пасторъ збився зовсѣмъ зъ пантелику.

— Колижъ, пане баронъ, — проказавъ наостанку, — сесе приказанье написане на кождѣмъ листѣ Євангелія...

— „Въ Євангелію, — вѣдвѣтивъ дѣдъ вже опалисто, — є всьо, тѣлько найти треба вѣсти. Христосъ не бувъ тымъ, въ кого вы вѣруете, — то бувъ чоловікъ шляхоцкого роду; вѣнъ ишовъ зъ Давида, и бажавъ стати царемъ израильскимъ. Вѣнъ стрѣбувавъ зворохобити народъ, щобъ вѣдтакъ оповѣститъ го царемъ. Та ба! Римляне держали власть въ краю; они вже були рѣшили именовати царѣвъ, та розумѣється само собою зъ чужинецкого роду: Иродъ, Идумецъ, накладавъ податки и дѣливъ владу зъ прокураторомъ Понтомъ-Пилатомъ. Попѣвство жидѣвске хѣснувалося почасти пѣдъ ихъ владѣньемъ, своими привілеями; оно понимало се дуже добре, що якъ народъ пѣдойме ворохобню, то три-чтиры легіоны римскій прийдуть го усмирити, мѣсто Єрусалимъ розграблять, а навѣть самыхъ попѣвъ або стрѣблять або въ неволю запродадуть. И такъ попѣвство жидѣвске набралося пуду и

архієрей Каяфа зголосивъ на тайнѣй радѣ сѣ памятникъ слова: „Для добра всѣхъ най одинъ гине!“ Попы зробили доносъ о бунтѣ, лише що ставъ розгаратися, Христа ймили й заперли; его прихильники розбѣглися, они покинули нїкчемний народного царя — его распяли на хрестѣ съ пѣдписею іронїчною, прибитою верху хреста: „Исусъ зъ Назарета, Царь Юдейскій“, тото одно вияснює цѣлу історію. То неперечимї факты. Христосъ, щобы прихилити собѣ народъ, оповѣстивъ, на супереку всякимъ правиламъ здорового розуму и природы, що всѣ люде рѣвнїй, якъ тї треклятї Яковины зъ 1793 р., що го прѣзвали въ своѣмъ новѣмъ календарї „першимъ зъ санкюлотѣвъ“ и бажали приновити его науки. — Боже мѣй, вы-жь прецѣ, пане пасторъ, знаєте сесе такъ добре, якъбѣ й я; на-що-жь та прѣ-що тыхъ путаницъ? Голосѣть пѣдданьство та послухъ мѣщанамъ, ремѣсникамъ та селянамъ, то красно, прїкрасно,... той народъ на тото, щобы слухавъ!... Але вказуйте зновъ шляхтѣ рѣчи, придобнїй ихъ точцѣ погляду.

„Мусите знати, що релїгія, то інституція політична, рѣдъ карности моральної, що пѣдготовляє народъ до карности реальної. И, коли вже мы опинились на тѣй рѣчи, то я вамъ обявляю, що релїгія католицка, апостольска и римска сповняє свою задачу лучше нашої: збороняючи народови читати Євангелїє, де надывблеш гадки найреволюційнѣйшїй; велѣючи вѣрити у всео тее, що наказує церква, безъ розбору, бо инакше пекло; заказуючи понамъ женитися, щобы ихъ привязати выключно тѣлько до свого стану, зробити зъ нихъ борцѣвъ нї за яку родину, нї за яку країну, а тѣлько за свои знамена; силуючи вѣрныхъ до сповѣди грѣхѣвъ, щобы добре заздальгѣдъ всякїй бунтъ вы-

нюхтити; задержавши латину у всіхъ священныхъ дѣйствахъ, щобы ихъ гадку укрыти передъ невѣжами а затримати въ обрядѣ характеръ таинства, котре усе на нищихъ духомъ дуже вліе, тота релігія, то інституція політична дуже важна и дуже глубоко обдуманна, безъ сумнѣву найлучша въ свѣтѣ. Доки она въ насъ царювала, шляхта и попѣвство все були одна рука, людѣ не по́ддвигався. Папа и імператоръ часто вели войны зъ собою; але монастирь а замокъ крѣмъ дрѣбныхъ тамъ, сусѣдскихъ несогласокъ усе були въ якъ найлѣпшій злагодѣ; божъ у нихъ було й одно спѣльне дѣло: не збудити въ худобѣ жадобы домагатися правъ своихъ и все тиснути згорбленого хлопа до чорной землѣ. Коли си нагадаю тую славу епоху феодальну, де то кожда рѣчь була на своѣмъ мѣсци, по́сля права природного, то таки кажу, що Лютеръ, найперше наложивши безбожнїи руки на карнѣсть церковну, — дарма, що присягъ бувъ їй заховувати, — сподѣявъ намъ лиха незагѣйне. Ёго засады свободныхъ оговорѣвъ, свободы совѣсти, свободного обьяснюваня священныхъ книгъ, по́сля вподобы, — то все вывернуло ладъ загальний въ свѣтѣ; Лютеръ то той правдивый родитель людского права, того дивоглядного евангелія голоты. Вѣнъ зручно склонивъ могучихъ на своѣй бѣкѣ по́знавши ихъ страсти, вѣнъ дававъ имъ дозвѣль на все тоє, чого имъ зборонявъ папа, затверджувавъ ихъ розводы и благословивъ трете або й четверте подружье, будивъ въ нихъ жадобы и усвящавъ ихъ страсти, що вже ажъ верхомъ переливались. Га, га! то бувъ не леда пташокъ зъ него! Та вѣдъ тогды карнѣсть по́рвана. Тогды моральна карнѣсть все собѣ по́дчинила; нынѣ стало потрібно зновъ дужою руки; она приверне по́слухъ въ народѣ, она дасть народови на-ново по́знати

своихъ панѣвъ и страшенну рѣжницю мѣжь его вдачою нѣкчемною и дурною а вдачою паньскою, котра зъ призначѣня свого має держати го за чуприну. Та щобы до того дѣйти, перша рѣчь попѣвства буде, намъ у всѣмъ помагати; треба, щобы кождый учився релігії пригѣдно своему становищу. — — — Що ми було на гадцѣ, то высказавъ я словесно; теперки, пане пасторъ, продовжайте свою лекцію и старайтесь держатись моихъ думокъ.“

II. Брандгорстъ гнетѣсѣнько пѣшовъ за дѣдовымъ вѣзнакомъ; вѣнъ розводився о житю Давида, о лицарскѣмъ завзятю Махавѣвъ; дѣдъ вынагородивъ му за его труды дуже красно и въ кѣлькось тамъ часу потому, недѣльнои днини, я поѣхавъ зъ дѣдомъ верхомъ до Вѣндляндъ, на службу божу, и при вѣрныхъ одержавъ конфірмацію. II. пасторъ при тѣй нагодѣ мусѣвъ конце вповѣсти сумну проповѣдь; бабы небоги плакали розжалѣблені; потому по службѣ, я кинувъ два дука-ты на милостиню. Вѣдтакъ мы вѣйшли на базарець, де Яковъ Райсъ чекавъ зъ нашими кѣньми, мы скочили въ сѣдла и вернули хутко до замку. Такъ то ставъ я христіаниномъ реформованымъ пѣсля бажаня дѣда и пѣсля старыхъ звичаѣвъ прускихъ.

3.

Пѣсля сего дѣдъ крѣпко взявся учити мене математики, найважнѣйшого предмету, котрый я мусѣвъ знати, щобы мя приняли до школы королевскихъ кадетѣвъ. Мы перейшли кѣлька разѣвъ аритметику, я вѣ тямивъ доста; геометрія и альгебра такожь належали до того. То були его любимі науки — а все того любитися, що добре знається; вѣнъ мя по цѣлыхъ годинахъ бувало, тримавъ при столѣ, ажъ вже опѣсля, ба-

чуци, що я неабыякъ змучився, закрикавъ наразъ, смѣ-
ючись: — Ну, Зигфридъ, буде на нынька; кидаймо
крейду, губку!

Я вѣдпочивавъ. Мы сходили сѣдлати нашѣ конѣ,
оба мы були щасливѣ. Той мужъ преславный, здава-
лось, молоднѣвъ; вѣнъ радъ бувъ усього мене навчи-
ти: плывати, верхомъ ѣздити, ружьемъ звивати; бу-
вало, конѣ женуть, що зарвати можуть, по узберѣжю;
Яковъ геть-геть за нами а дѣдъ, бувало, кричить:

— Зигфридъ, я надѣюся, що ты будешь першимъ
мѣжъ кадетами въ школѣ; я надѣюся, що твои профе-
соры не будутъ мали нічого бѣльше тобѣ показувати.
Мое бажанье таке, щобъ ты бувъ хоробрый, смѣлый,
спосѣбный и хитрый, якъ то я бувъ колись, трицять
лѣтъ тому назадъ, чтобы ты колись, якъ прийдеться до-
бути меча на тыхъ окаянныхъ Вельшѣвъ, що насъ
на-ни-на-що звели 1806 р., що намъ выдерли третину
нашихъ привѣльеѣвъ своими засадами зъ 89. р., я ба-
жаю, чтобы ты мавъ мѣць сѣчи ихъ, якъ капусту. Я
вмру вже доти безъ сумнѣву; та ты згадувати-мешь
мене, тобѣ причуватися будутъ мой громкѣ клики:
„Вѣдважно, Зигфридъ, вѣдважно!... бий крѣпко,... кри-
ши,... рѣжь,... не даруй;... змидуванье, то дурный ро-
зумъ французкѣй... Пали все, чого забрати не мо-
жешь;... рабуй!... грабъ!... юначе..., то право военне,...
що мечемъ добути, красно набути!... — — Ледащѣ!...
накоили они намъ лиха своими людскими правами! Якъ-
бы не вни, нѣколи бароновѣ де Штайнъ не бувбы
Фридрихъ Вильгельмъ давъ знести пѣдданьство ани
не бувбы допустивъ голоты до урядѣвъ вѣйсковыхъ и
цивѣльныхъ, ни не булобъ того, чтобы давнѣ невольники
могли нынѣ набувати шляхоцкѣй землѣ; ни не булобъ
права громадского, чтобы громады самѣ собѣ выбирали

урядникѡвъ, и або мало ще инчои такой скверноты, котра вказує на нашу тогдышню проклятущу слабо-силу. Нїколи Гарденберги не булибы всмѣлилися наложить рукъ на нашу старинну конституцію!.. але треба було обѣцати народови свободу, треба було признати му права, треба було наслѣдувати яковиньску конституцію, щобы не дати цѣлому народови насъ пѡдержувати, зъ нами разомъ ити на наѣздникѡвъ. Га! оттакъ то, такъ, трекляті наварили намъ хмелю;... але погодї, погодї... мы спустимо и вымуштруємо теперь нашї гончі собаки, вивчимо ихъ кусати, вщенимо неумолиму ненависть до Вельшѡвъ! Разъ одинъ тѡлько кобы намъ удалося, — Нѣмеччина въ нашихъ кѡгтяхъ а вся тая проста диковнѣнь нѣмецка пѡдъ нашимъ буюкомъ, тогды пѡдемо мы туда, заплатити вже разъ тымъ рабѡвникамъ; насъ буде пять або шѣсть на ихъ одного, бо вни за надто дурнї, щобы чогось такого догадувалися та малися на оцѣ,... мы ихъ насѣчемо безъ числа!... Свалимо ихъ Парижъ,... займемо Альзацію, Льотарингію, Шампанію, Бургундію, всѣ краины ажъ по оба моря; они будуть робити на насъ, якъ ихъ предки робили чтирнацять довгихъ столѣтїй на Французѡвъ!... Мы зъ корѣнемъ вырвемо духа демократичного, мы вѡдновимо и утвердимо стрѡй феодальный и право природне ще разъ запанує; шляхоцкій рѡдъ завоєвникѡвъ, що розваливъ державу римску и заснувавъ всѣ династіи и всѣ аристокраціи Европы, стане ще разъ паномъ Заходу.“

Мовлячи сее достойный мужъ затискавъ люто зубы, его вуса ѣжилися; вѡнъ нагле, переводячи духъ, кричавъ: Напередъ!... Гурра!... гурра!...

Мы летѣли стрѣлами по узбережю; Яковъ ледво-ледво доганявъ насъ. Неразъ, бывало, а наибѡльше въ

серпню, коли то дуже великій спеки, дѣдъ любивъ вести мене до одной маленькои пристани, за замковымъ валомъ, и ту вчивъ мя пловати. Яковъ Райсъ зъ берега поглядавъ на насъ, пускаючи дымъ зъ файочки, а достойный старецъ пробивався крôзь хвилѣ, дававъ нурка, обертався, и утѣшно, зза смѣху, воду пôдбивавъ кулакомъ менѣ въ лица и якъ мы були вже троха далеко вôдъ берега и вôнъ бачивъ, що я вже змученый, промовлявъ до мя: — Слухай, дитинко, зôприся рукою на мое плечé; правда, ты змучився?

— Змучився, дѣдусю.

— Ну! вертаймо назадъ до берега, але поволеньки, не надъ силу... Знаєшь, нïчо нема гôршого, якъ квапитися, не поступитися на передъ, бо спадєся зъ силъ; лучше поволи, зайдеться дальше...

Мовлячи тєє все повторявъ: — Поволеньки, поволеньки!... — мы выходили вже на пѣсковинє, якъ двѣ рыбы, що кидаються до сонця.

Яковъ простеливъ нашій одягала; мы сѣдали, обсушувались, позирали на далеченне море, слухали, якъ хвилѣ грали повздовжъ берега, або якъ чорториемъ кипѣли-пѣнилися вздовжъ рафъ. Була то хвиля врочистого спокою, вôдночинку и думаня, — на еи згадку ще теперки по тôлькохъ лѣтахъ, прокидаєсь въ души моѣй невысказана радôсть. Потому вертали мы до замку; стара Христина прилагодила намъ снѣданокъ, мы пили по добрôй чарцѣ вина. Яке вихованье могло зъ мене зробити хоробрѣйшого, здоровѣйшого тѣломъ и духомъ, здôбнѣйшого до невыгодъ шляхотного, вôйскового житя, и дати ми найкрасшій погляды на правдивый ладъ сєго свѣта, на пôдпорядкованье станôвъ, на права й обовязки шляхты, яке вихованье могло мя красше устеречи вôдъ тыхъ дурацкихъ теорій, котрї

у професорѣвъ метафізики разнаразъ на языцѣ по нашихъ університетахъ и котрій заразѣсѣнько ученикѣвъ своихъ зводять до найглубшого задураченя? Ніяка! Ще й теперь, коли лише подумаю на заходы мого дѣда, стає ми солодко въ серцію и мушу признатися, що тѣлько вѣнъ довѣвъ мя до тыхъ гадокъ моихъ, котримъ я надѣюся, чи сякъ, чи такъ, пѣсля змоги моеи, подѣлюся зъ усѣми безглуздыми противной гадки.

Тои поры, въ лѣтѣ 1828 р. першій разъ обьявився въ сильнѣмъ характери моѣмъ, наслѣдокъ дѣдовыхъ добрыхъ лекцій, зъ чого старый несказано утѣшився.

Ѣму долягала вѣдъ кѣлькогось часу давна рана, мусѣвъ сидѣти въ комнатѣ на фотелю, тримаючи ногу на воздухѣ, въ дуже злѣмъ гуморѣ; та про тое я щодня рано проѣзджувався верхомъ зъ Яковомъ; дѣдъ бажавъ того конче, задля пѣддержуваня добрыхъ звичаѣвъ. Того дня гонили мы въ чваль, старый гузаръ и я, гостинцемъ вѣндляндскимъ. Вѣремя було красне, то робилося въ самѣ житнѣ жнива; дымъ зъ заводѣвъ рыбарскихъ розкочувався въ воздухахъ; кѣлька синыхъ вѣтрилъ посувалося въ далечи по морю, по гладонькѣмъ, мовъ зѣркало. Розумѣється все тее насъ дуже радувало и якъ мы прибували идъ рѣчцѣ Мюльзенъ, и лише що стали зѣѣздити на маленькій деревяный мѣсточокъ, бачимо, жене зъ заду за нами якѣсь юнакъ на коню, хлопецъ великій, десь такъ коло того вѣку, що я, въ малѣмъ, зеленѣмъ фраку, въ чоботяхъ мягкихъ зъ острогами, въ кашкетѣ стрѣлецкѣмъ; вѣнъ ѣхавъ на англѣйскѣй спѣсѣбъ, спертый на стременахъ, пышнымъ гнѣдымъ конемъ, — перегнавъ насъ на мѣстѣ байдужно, и не глянувши на насъ, ба що, всмѣлився навѣтъ вѣдогнати мого коня, ударивши батѣжкомъ. Зъ самого разу я ажъ побѣлѣвъ вѣдъ лютѣ.

— То сынъ старшій п. Штремдерфера, бурми-
стра, — вповѣвъ Яковъ, — вертає по оглядинахъ сво-
ихъ зборовъ збѣжя... Онъ, великій тй возы зъ снопами,
що звертають въ долину, то его.

Я добре пѣзнавъ го; вѣдъ давна тота особа була
не въ подобу менѣ. Я не вѣдповѣдавъ нїчого, а пу-
стився, що лише кѣнь зарвати мѣгъ, за нимъ, гука-
ючи: — Стой!... Стой!... Пожди!... Стой!...

Но вѣнъ, озирнувся на-пѣвъ и кинувши на мене
згѣрднымъ окомъ, въ-двое ще прудше займивъ; его
кѣнь бѣльшій и быстрѣйшій вѣдъ мого, незабавки угнавъ
вже зъ-чверть милѣ опередъ мене, я бачивъ, якъ вѣз-
дивъ на подвѣре. Тогды я, трясучись цѣлый, пѣдождавъ
Якова: — Сынъ купця рыбы, посмѣвъ закнути си зъ
мене, фонъ Майндорфа!... — Я нїколи ще не досвѣ-
дивъ такои наруги.

— Ледащо!... вповѣвъ старый гузаръ; — треба
буде пожалуватись...

— Пожалуватись?... А передъ кимъ? Передъ
судією Картофельомъ, що му стане говорити широкій
поуки, зъ котрыхъ вѣнъ буде смѣятись скрѣзь, по цѣ-
лѣмъ мѣстѣ а все й собѣ-жъ за нимъ!... Нѣ!... Ступай
за мною, ... Побачишь!...

И не кажучи й слова бѣльше, мы прибули до
Віндляндъ. Третій дѣмъ при великѣмъ гостинци, по
правѣй руцѣ, бувъ п. бурмистра Штремдерфера. Най-
митъ вытеравъ ще великого гнѣдого при дверохъ стай-
нѣ. Сесе я найперше побачивъ; вѣдтакъ, зазырнувши
крѣзь вѣкна партеровѣ, отворені зъ-за погѣднои днини,
уздрѣвъ я цѣлу родину при столѣ: батька, матѣрь, хлоп-
цѣвъ и дѣвчата, при обѣдѣ; було полудне. На гарнѣй,
бѣлескѣй скатерти виднѣлись хороші тарѣлки и бу-
тельки.

Я нічо не пытаю, злѣзаю зъ сѣдла, кидаю вузду Яковови а самъ входжу смѣло до хаты, въ шапцѣ... Всѣ выдивилися на мене зъ дива, а батько, здавалося, вставати хотѣвъ, мене звитати; але я ні слова до него, звертаюсь до старшого сына и тономъ учительскимъ, промовляю до него:

Скажи ми... ты,... бовване, ледащо,... знаєшь ты, що кѣнь не чинить чоловіка? Знаєшь ты, по чому то переганяти фонъ Майндорфа, надъ нимъ поглумитися, покпнати собѣ зъ него и утѣкати, якъ вѣнь ти ждати каже?

Всѣ постовпѣли; старый хотѣвъ говорити, выпитуватися о з'ясненя, але я ему: — Мовчѣть вы!... Вашъ сынъ вчинивъ ми наругу;... вѣнь зважився ударити мого коня, я му заразъ дамъ научку, що вѣнь попамятає!...

И въ тѣй хвили я го парнувъ по лицю двѣчи бичѣвномъ такъ болючо, що вѣнь заскавулѣвъ якъ той пѣсь.

— Май си науку, — кажу вѣдтакъ вѣдходячи поволи, — яка велика рѣжниця межи сыномъ купця рыбы а потомкомъ знатного роду.

Я вийшовъ середъ загальнои тревоги. Яковъ, зъ кѣньми передъ вѣкнами, всео видѣвъ, всео чувъ. Нѣхто не рушався дома; кричали, грызлися... Я скочивъ въ сѣдло и до Якова кажу: — Ну,... рушаймо!...

Вѣнь хотѣвъ чвалити, та я здержавъ го:

— Поволи!... будуть гадати, що мы боимося! — Такъ ѣхали мы зъ Вѣндляндъ помалу; ажъ вже коло послѣднои буды пустилися бѣгцемъ.

Яковъ онѣмѣвъ зъ дивовижѣ; вѣнь ѣхавъ у вѣддалини за мною, якъ за дѣдомъ; вѣнь доконався, що я бувъ фонъ Майндорфъ, що вѣкъ розуму менѣ уже пришовъ та що вѣнь для мене мусить вже честь мати.

Десь за годину мы прибули до замку. Мѡй кѡнь бувъ ажъ злитый потомъ; я хотѣвъ отже впередъ коня обсушити и ажъ вѡдтакъ на гору вылазити. Я вже выходявъ зъ подвѡря, скѡнчивши свою роботу, коли наразъ спостерѣгаю дѣда високо на сходахъ, спертого на поруче, а за нимъ, зъ заду, старого гузара. Дѣдъ мене выжидавъ и голосомъ дуже зрушенымъ кричавъ дъ менѣ: — Зигфридъ,... моя дитино,... ходи,... най ты обѡйму!... Теперь я бачу, що ты мене понявъ, що ты гѡдний репрезентантъ прадѣдѡвъ!..

Я зѡйшовъ въ гору; праведникъ обнявъ мя руками; потому, спираючись на плече мое, увѡйшовъ зѡ мною до комнаты и тутка тономъ, котрого я нѣколи не забуду, сѣдаючи въ свѡй фотель, близь стола, вповѣвъ ми: — Сей день, дорогій Зигфриде, найкраснѣй день въ моему житю... Яковъ всео розповѣвъ ми... Теперь я можу вже йти,... стара кровь Майндорфѡвъ мене пережне!.. красно... тымъ краще, що то здається тобѣ зо всемъ природно, чижь нѣ?

— Безъ сумнѣву! — я въ одвѣтъ ему; — чи ты не говоривъ менѣ може де-якихъ тысячь разѡвъ, що простачищѣвъ все провчити треба?

Тогды его ентузіязмъ заблысъ незвычайнымъ способомъ: вѡнъ смѣявся, товкъ кулакомъ въ стѡлъ и кричавъ: — Такъ!.. такъ!.. такъ!.. То прекрасно!.. Яку мѣну мусѣвъ зробити гуртовый купецъ рыбы?.. Хе! хе! хе! хотѣвбы я бувъ побачити!.. И вѡнъ не рушився... не казавъ нѣчого?..

— Нѣчого,... нѣ словечка,... вѡнъ бувбы такожь свое дѡставъ!

По сѣмъ дѣдъ успокоився наразъ, стисъ мя за руку и оповажнивъ.

— Ты менѣ счинивъ наибѡльшу радѡсть, яку чо-

ловѣкъ може мати на сѣмъ свѣтѣ, я хочу такожь нынька такъ само тебе урадувати и показати, що я тебе поважаю.

Вѣнъ подавъ Яковови маленькій ключикъ и казавъ му вѣдчинити шафку въ мурѣ за коминкомъ и принести звѣдти скринку, котру знайде на сподѣ. А коли Яковъ принѣсъ скринку, вѣнъ самъ отворивъ ѣ на столѣ; мала скринка була зъ дубового дерева, а въ нѣй всячина: дороге камѣня, паперы, декораціи, кѣлька давныхъ дукатѣвъ... Вѣнъ перебиравъ всѣ тѣ рѣчи съ повагою въ лици; мы глядѣли на него. Напослѣдокъ вѣнъ выбравъ зъ помѣжъ старовины тои золотый гѣдинникъ, и звернувся зъ рѣчею такою до мене:

— Нѣ, Зигфридъ, сей гѣдинникъ,... я ти го даю... сей гѣдинникъ дорогій, та се тѣлько его менча вага: той гѣдинникъ, памятка зъ мого вѣйскового житя, я го добувъ жаломъ мого меча... То инакша рѣчь, що купити у якого-де жида за пригорщу золота... Розумѣешь того, моя дитинко?

— Розумѣю, дѣдусю, — одвѣчавъ я зрушений.

— Ну, добре, ожъ я тобѣ даю его, вѣнъ твоѣ!

Очи старого посоловѣли; хвилину мы мовчки просидѣли, а згодѣ вѣпъ зачавъ дальше:

— Сей гѣдинникъ набувъ я 9. Марта 1814 р. на день передъ сѣчею при Ляѣнъ а на другій день по битвѣ пѣдъ Краѣнъ. Я бувъ на розвѣдкахъ зъ своими гузарами въ окрестностяхъ мѣста, а мѣсто лежитъ на горѣ... Отъ Яковъ бувъ такожь тамъ. Мы пустилися на нѣчь вивѣдати, чи близько перѣдъ неприятельского войска и якъ разъ на свѣтъ благословилося, коли мы зуздрѣли на скрутѣ дороги кѣлькохъ ишпаньскихъ драгопѣвъ, що невно тую саму мали роботу, що й мы. Они були въ бѣлыхъ великихъ плащахъ, мы въ своихъ чер-

воныхъ долманахъ. Скоро мы позналися, заразъ повытягали зъ поховъ шаблѣ; они закинули плащѣ, мы зновъ свои футерка, и я побачився въ колотѣ лице проти лица зъ привѣдцею ишпаньского вѣдряду; вѣнъ трѣбувавъ взяти мене зъ лѣвого боку, я щасливо справився борше, вѣнъ вѣдбивъ, але конѣ выскочили, — я му всадивъ мечъ въ сердце. Драгоны по дурному заатакували, не були въ силѣ, але они нѣколи не упадають духомъ и тому мы ихъ усе товчи будемо. Сѣмохъ чи вѣсьмохъ зъ ихъ полягло на поли, зъ моихъ упало двоихъ гузарѣвъ а одинъ бувъ раненый. Тота цѣла пригода счинилась въ однѣй хвили. Драгоны, вѣдпертѣ, вѣдѣшли оддалеки зновъ устроитися; але саме що загудѣла канона, звѣщаюча битву, а моя служба скѣнчилась, менѣ не хотѣлося ихъ здоганяти. Тѣлько якъ мы вже назадъ вертали и я побачивъ мого противника мертвого въ поперекъ рова, я казавъ Яковови злѣзти зъ коня и его обсмотрѣти. Пригадуешь собѣ, Якове?

— Чому нѣ, коменданте!

— При немѣ бувъ отсей годинникъ и пятьдесятъ наполеонѣвъ въ калитцѣ. Я подѣливъ грошѣ мѣжъ моихъ гузарѣвъ а для себе лишивъ годинникъ. Я го носивъ ажъ до мого вѣдходу зъ вѣйска. Вѣнъ показувавъ годину найважнѣйшу въ моѣмъ житю, годину, коли я на передѣ своихъ гузарѣвъ на поляхъ пѣдъ Ватерлоо бачивъ своими очима, якъ утѣкали передъ нами, мовъ тая орда варварска въ неладѣ розсыпана, послѣднѣ легиѣны Бонапарте!... Нѣ, маєшь го... Носи го разъ-у-разъ,... и бодай вѣнъ ти мѣгъ показувати, якъ се може бути, ще славнѣйшѣ для тебе години... Бодай-то вѣнъ мѣгъ ти вказати послѣдну годину французкои силы а въ тѣй самѣй хвили и трѣумфъ древного феодального роду!

Водъ сегодня, Отто фонъ Майндорфъ мавъ мене за мушину.

Въ кѣлька мѣсяцѣвъ опѣсля я вступивъ въ школу кадетѣвъ зъ другимъ нумеромъ. То знову дуже урадовало доброго дѣда. Вѣнъ тѣшився, що побачить мя незабавки зъ шаблею въ долони на передѣ плютона гузарѣвъ; та той послѣднои радости не дѣждавъ, не судилося: довѣдавшись о липневѣй революціи 1830 р. и о утечи Кароля X. внавъ у таку остеклѣсть, що покотився, гей перуномъ вбитый.

Вы пѣимете гараздъ, що той конецъ сумный не зменчивъ моеи ненависти до французкого народу, якою напоивъ мя достойный старецъ. Тую ненависть носивъ я въ серцю своѣмъ, — она все бѣльшѣла, — ажъ до 1870 р. та тогды ажъ вже я наситивъ ѣѣ: всюда, куда прѣйшовъ полковникъ Зигфридъ зъ своими зузарами, лишавъ за собою звалы! Ахъ! годинникъ старого барона показувавъ щасливѣй години въ тѣй вѣйнѣ, години такѣй, якихъ рѣдъ феодальный не бачивъ вже водъ вѣкѣвъ; на-щожъ мусѣвъ вѣнъ вказати и годину на за-вѣсгды прокляту годину нашего повороту зъ Франціи? Певно, що якбы старый Отто фонъ Майндорфъ мѣгъ вернути на сей свѣтъ, и якбы побачивъ своѣй старинный двѣръ, колись въ руинахъ, теперь пышно зреставрованный, повный добычи французкои, вѣнъ признавалъ зъ радостію, що я слѣдувавъ его науцѣ: „рабуй, грабъ всео, чого спалити не можешь!“ Вѣнъ плакавбы зѣ зрушѣня, праведный мужъ!; але потому, най-но му скажется, що мы, здобувши Францію домѣвъ повернули, зъ шаблями въ похвахъ, лишаючи вѣковому ворогови часу пѣднестися, свѣжихъ силъ набрати та намъ водплату готовити, — вѣнъ кричавбы на зраду и бажавъ бы назадъ въ могилу ляхи! Що за похибку мы

вчинили,... що за похибку!... И чоловіка, що підписавъ той проклятуцій трактатъ, мають за великого політика!... А прецѣ, то такъ легенько було подѣлити Францію, якъ отъ неприємкомъ Польщу, одинъ кусень було дати Італіи, другій Швайцаріи, кусень Бельгії, одинъ зновъ Іспаніи, придбати собѣ вѣрнихъ союзниківъ, що такъ скажу співниківъ, а собѣ задержати найбольшу часть... Хто мѡгъ намъ чого зборонити? Мы стребили всѣ арміи вражій, мы були панамі краю; Європа, запуджена нашими побѣдами, булабы замкла очи!...

На нещастє далися ублагати старому французькому буржуа; не встояли зъ студеною кровью а далися скусити мільярдами,... не мали вѡдваги й завзяты на вышинѣ свого щастя,... вѡдкинули на бѡкъ інтересъ давнього феодального роду а получились зъ лібералами, потомками давнихъ рабѡвъ,... и що прозѡрка політика пѡвъ столѣтя готовила и що мечъ преславно довершивъ, они погубили однимъ почеркомъ пера!

ПРИМѢТКА
до „Выхованя Феодала.“

Мы гадаемо, що кождый, прочитавши отсе оповѣданье пойме его правдиво. Але не завадитъ намъ сказати тольکو, що цѣле тее оповѣданье, іронія, що всео тее Феодалъ говорить. Вѣнъ казится, що урвалося феодаламъ ихъ середновѣчне панованье и гараздованье, що нові часы привели конче за собою нові лады, и кидается напастною осою на всео, чимъ нынѣка людскѣсть величаеся; кидается на свободу личну чоловіка, на свободу дискусіи, на чисту и красну основу Иисусовой науки. Нашъ Феодалъ надѣється, що зновъ вернуть „добріи давніи часы“, — лиши́мо го зъ надѣєю, най собі жде здоровъ, чей що й выжде!

Р. Р.

~~~~~

За сею книжочкою „Дрѣбной бібліотеки“ пѣдутъ у печать дальшій, скоро тѣлько зъ розпродажи отсего накладу вылыне де-що гроша, потрѣбного до дальшого видавництва. Длятого просимо нашихъ Прихильникѣвъ, щобы они стали намъ въ помѣчь, и внесли „Дрѣбну бібліотеку“ въ якъ найширшій круги галицкои інтелігенціи, котра, надѣмось, пересвѣдчившись о щирости нашихъ заходѣвъ, и собѣ щиро стане вѣдноситися до нашої „Дрѣбной бібліотеки.“

До дальшихъ книжочокъ увѣйдуть мѣжь инчими деякї творы такихъ писателѣвъ, якъ Діккенсъ, Гейне, Ивановъ и др. Въ однѣй зъ слѣдующихъ книжочокъ помѣстимо цѣкаву розвѣдку Д. Писарева „Пчолы.“

„Дрѣбну бібліотеку“ можъ буде дѣстати въ книгарни Ріхтера у Львовѣ и по книгарняхъ всѣхъ бѣльшихъ мѣсть галицкихъ. Въ книгарни Ріхтера можъ такожъ дѣстати книжочку, недавно появилуся, „Вѣйна за волю“ оповѣданье Г. Иванова (по 8 кр.), котру поручаемо чч. Землякамъ.

И. 34. 512

Ф $\frac{\text{III}}{\text{E-690}}$

